

עבודת מחקר לקצמ"ת

נושא העבודה:

מחברת:

	1. מבוא
עמ' 4	• א. טרור- מהו?
עמ' 6	• ב. טרור אסלאמי -פונדמנטליסטי
עמ' 8	• ג. תעמולה וטרור
עמ' 9	• ד. שאלות ומטרות העבודה
עמ'	2. רקע היסטורי של תנועת החמאס
	11
עמ' 15	3. מיהו טרוריסט?
עמ' 19	4. מנגנונים לנטרול המוסר
עמ' 20	• א. יחס אל המעשה
עמ' 26	• ב. עיוות משמעויות האירוע
עמ' 26	• ג. היחס לקורבן
עמ' 32	• ד. אחריות למעשה
עמ' 34	• ה. סיכום
עמ' 35	5. ממד הזמן בתעמולה הטרוריסטית
עמ' 37	6. תרבות של סיפורים תיאוריים כמניע למעשה
עמ' 39	7. משמעויות סימבוליות ברטוריקה של תנועת החמאס
עמ' 40	8. טרור כרטוריקה אפידיאקטית
עמ' 42	9. ג'יהאד ומות קדושים כמוטיבים מרכזיים ברטוריקה של תנועת החמאס
עמ' 45	10. דיון
עמ' 47	11. סיכום ומסקנות

מי יאמין שמטרוטיק צודקות אט מצטיק כה לא

הואניט?

(16 , .)

1. מבוא.

א. טרור - מהו?

מרמורס (1978) סבור, כי אנו נוהגים לחשוב על אלימות במושגים של פעולה לא חוקית כגון אונס, רצח, שוד, מרד, מהפכה. אך במשך ההיסטוריה ידועים הרבה מיקרי אלימות שהוגדרו כחוקיים- למשל הוצאות להורג, דו-קרב, אגרוף, ומלחמה.

ישנן חלוקות נוספות של מיקרי האלימות: חלוקה "כמותית"- מלחמות גלובאליות כלל עולמיות מול מיקרים מבודדים של מרד וחלוקה "איכותית"- אלימות נגד רכוש מול אלימות נגד חיי אדם.

מאפיין נוסף של האלימות, במיוחד אלימות קבוצתית, הוא שאלימות יכולה להיות בעלת אספקטים קונסטרוקטיביים: אלימות קבוצתית יכולה להתאפיין ביכולת להעלות את ההערכה העצמית של הקבוצה ולתת הרגשת שליטה לאלה, המרגישים נטולי כל. אלימות קבוצתית זו יכולה גם לשמש אמצעי לביטוי רעיונות הקבוצה- כגון הקרבה עצמית, אלטרואיזם, מות קדושים. באמצעות האלימות קבוצה יכולה להשיג תשומת לב של קהל רחב בתוכו היא תרצה להפיץ את רעיונותיה תוך ניצול אמצעי התקשורת.

טרור, כסוג של אלימות, הוא מיקרוקוסמוס של מאבק כוחני ואלים ומטרתו היא השמדה טוטאלית. לפי דברי פלמר (1989) טרור מונח על שלושה פקטורים עיקריים:

1. מקור האלימות,

2. קורבן האלימות,

3. קהל-עדים ישירים או עקיפים למעשה האלימות.

מרכיב הכרחי של טרור הוא אימה ומטרתו האולטימטיבית היא כפיה. זוהי התקפה שיטתית ומכוונת על חפים מפשע (קורבנות) אשר נועדה להטיל פחד לשם השגת מטרת מדיניות. טרור בדרך כלל מכוון נגד ממשלה, אך שכיחים המקרים, בהם הפעילות הטרוריסטית מכוונת נגד קבוצות אתניות או דתיות אחרות, מעמדות או מפלגות אחרות.

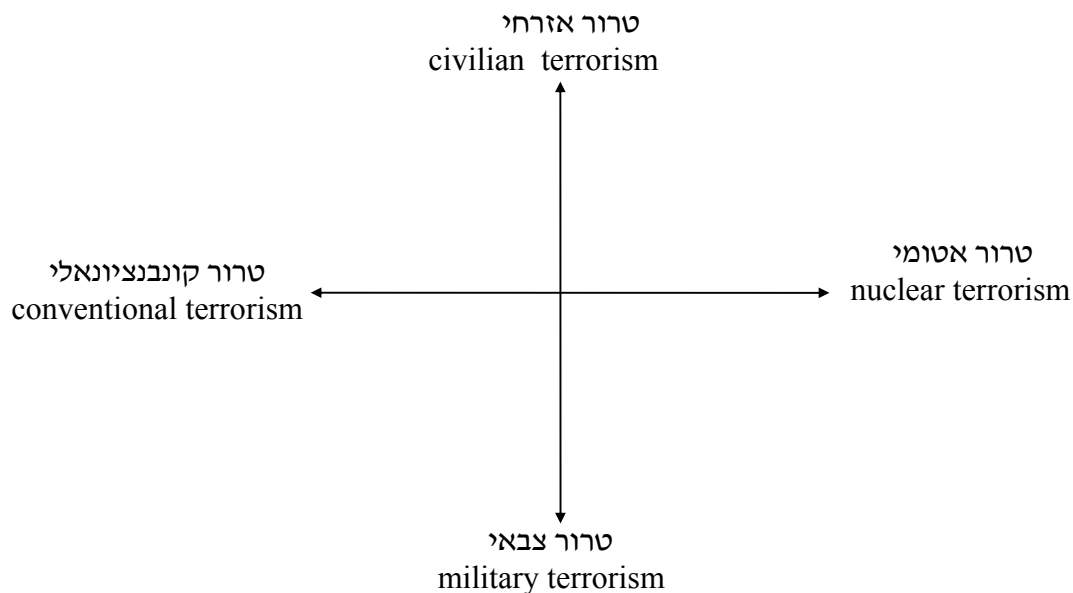
מטרות הטרור נעות ברצף- מן הדרישה לתקן עוול מוגבל שנגרם ועד לתפיסת השלטון

במדינה או סילוק שלטון הזר ושחרור המדינה.

טרור, לדעת נתניהו (1987), אינו סטייה חד - פעמית של טרוריסט בודד, אלא מערכת שיטתית של מעשי רצח ואלימות חוזרים ונשנים. טרוריסט שואף לגרום לחוסר יציבות פוליטית, כלכלית, סוציאלית ומוסרית, כאשר הדרך הקלה ביותר להשיג את מבוקשו היא ביצוע מעשי אלימות ורצח מזעזעים, אשר מגיעים לתודעה הציבורית ומשפיעים עליה.

"פעולה טרוריסטית זוהי בדרך כלל פעולת ייאוש פוליטית, שמקורה היא באמונה שאלימות מקבלת לגיטימציה ברגע שהיא הופכת לצורת מחאה המונית, אשר מטרתה להכריח את הממשלה לפעול ע"פ תכתיבי הקבוצה טרוריסטית" (פרידלנדר, 1979).

גולדמן (1987) סבור, כי את הפעולות הטרוריסטיות ניתן לחלק לשני מישורים, כאשר כל אחד מהם מתחלק ל- 2 סוגים:

טרור אזרחי- זהו טרור המכוון נגד מטרות אזרחיות. לעתים הטרור מכוון נגד דמויות חשובות בזירה הפוליטית, כלכלית או דתית כדי להשיג את ההשפעה הרצויה על דעת הקהל. זהו סוג טרור המופיע בשכיחות הרבה ביותר.

טרור צבאי- מבצעי פעולות הטרור מסוג זה הם חיילים או לוחמי גרילה, אשר משתמשים בטרור כדי לתפוס שלטון במדינה ולסלק את השלטון הישן. הטרור מכוון בעיקר נגד מטרות צבאיות של האויב. שני סוגי טרור אלה מתייחסים לסוג האוכלוסייה, נגדו הם מכוונים ומי מבצע אותו.

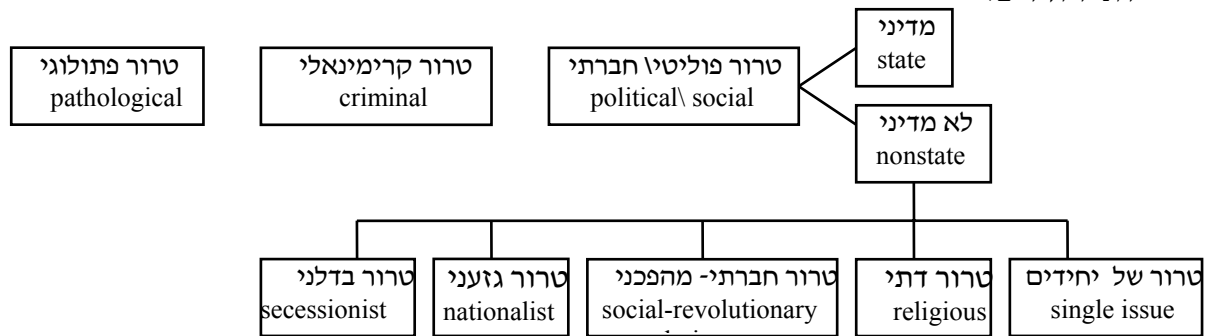
טרור קונבנציונאלי וטרור גרעיני מתייחסים לסוג הנשק, בו משתמשים הטרוריסטים.

טרור קונבנציונאלי- כולל את סוגי הנשק "הרגילים", בהם הם משתמשים הן לטרור

אזרחי והן לטרור צבאי. סוגי נשק הללו כוללים כלי ירי למיניהם, חומרי נפץ וכ"ד.

טרור גרעיני- הוא תופעה חדשה יחסית שלא נחקרה עדיין. היסטוריה אנושית עדיין לא ידעה דוגמאות של טרור מסוג זה, אבל יחד עם זאת קיים איום של שימוש בסוג זה של טרור. כאשר מדובר בטרור גרעיני, לרוב מדינה היא זו אשר מפעילה את הטרור הזה. אך בקטגוריה זו כלולים מיקרים, בהם כורי אטום יהוו בעצמם מטרה לפעולת טרור ובכך יסכנו אזורים שלמים. חלוקה נוספת חשובה של סוגי הטרור מציע פיקארד (1993): טרור פתולוגי המבוצע ע"י פרטים חולי נפש, טרור קרימינאלי, אשר גם הוא, בדומה לטרור פתולוגי א-פוליטי וטרור פוליטי-חברתי, אשר מתבסס על אידיאולוגיה המצדיקה אלימות. טרור פוליטי מתחלק אף הוא לשתי קבוצות משנה- טרור מדיני אשר מבוצע ע"י מדינות כגון בגרמניה הנאצית או ברוסיה בתקופת סטלין וטרור לא- מדיני, אשר מבוצע ע"י קבוצות המתנגדות מסיבה כלשהי לסדר הקיים. גם הטרור הלא- מדיני מתחלק למספר קבוצות משנה: הטרור הבדלני, הגזעני, סוציאלי- מהפכני,

דתי ויחידים.

ב. טרור אסלאמי- פונדמנטליסטי.

רפפורט (1990) טוען, כי ההתפתחות הדרמטית והלא צפויה בשנים האחרונות בנושא הטרור הייתה צמיחה של פעילות טרוריסטית של קבוצות דתיות, בעיקר קבוצות אסלאמיות- הן שיעים והן סונים, אשר מצדיקות את פעילותן במונחים תיאולוגיים (דתיים). טרוריסטים, אשר מבצעים את פעולותיהם בשם האל, מאמינים כי רק מטרה נעלה כמו עבודת האל יכולה להצדיק את הטרור. הוא קרא לסוג זה של טרור "הטרור הקדוש" (holly terror). מקורות טרור זה הנם בתקופת ימי הביניים המוקדמת בקבוצת אססינס (Assassins), אשר רצחו אישי ציבור בטענה כי אינם נאמנים לחוקי האיסלאם. ברבות השנים הפך שם הקבוצה למושג לטיני לרוצחים ומתנקשים.

לפי אידיאולוגיה הקיצונית של איסלאם, לה היו שותפים בין היתר גם אססינס, הלא מאמינים או בני דתות אחרות הם בחזקת התגלמות הרשע עלי אדמות וכל מוסלמי מחויב בג'יהאד- מלחמת קודש נגדם. לדעת רפפורט, ג'יהאד היינו מרכיב חיוני בהבנת האיסלאם המודרני. ג'יהאד- הכוונה היא "לשאוף ללכת בדרך האל", אבל דורות של פרשנים, לנוכח חוסר מעש של מדינות ערביות, פירשו ג'יהאד כמאבק נגד הישות הרשעית. לדעתם חיי מוחמד ורוח הקוראן מעמידה מעל לכל ספק, כי ה"שאיפה" פירושה "לחימה, שמשמעותה אלימות ודם" (מתוך "החובה הנשכחת", אצל רפפורט). בד"כ רואים בג'יהאד לוחמה נגד הלא- מוסלמים - ההשקפה הסונית הקדומה טוענת כי הצורך בג'יהאד יעלם, כאשר איסלאם ישלוט בעולם, אבל השקפה מודרנית יותר גורסת, כי מטרת הג'יהאד היא להגן על האיסלאם מפני סכנה כלשהי. מושג חשוב אחר, אשר קשור קשר הדוק עם מושג הג'יהאד, הוא מושג של "שאהיד"- חלל שהפך לקדוש מעונה. מקורות המושג עוד בתקופת הנביא מוחמד במלחמתו נגד השבטים הפגנים בחצי האי ערב ונגד אימפריית הכפירה- אימפריה הביזנטית הפרסית. הוא השתמש במושג זה כדי לעודד את הלוחמים המוסלמים להלחם בגבורה, לנצח ולהשליט את דת האיסלאם. השאהיד יגיע לגן עדן שבו יקבל את שכרו הנצחי מכל טוב החיים ותענוגותיהם, שבעולם הזה הם רק זמניים וברי חלוף. מעשי השאהידים תוארו והונצחו. כמו כן משפחותיהם זכו להערכה רבה וקיבלו חלקות אדמה בשטחים שנכבשו ע"י המוסלמים. לפי פוסקי הלכה המוסלמים המוות במלחמת קודש נגד אויבי האיסלאם נחשב למצווה גדולה ביותר- החלל לא רק יורש את גן העדן אלא הוא גם מכפר על עוונותיו של בני משפחתו ומזכה גם אותם בגן העדן. מות קדושים, בהגדרתו של רפפורט, היינו "מוות מרצון במטרה להראות מהי האמת" הוא המרכיב המרכזי בעיקר בנצרות ואיסלאם. המטרה של מות קדושים היא לסלק את הספקות של המאמינים ולגייס תומכים חדשים.

ג. תעמולה וטרור.

תיאורי האלימות היו קיימים מאז הזמנים הפרה-היסטוריים. על כך מעידים ציורי המערות אשר נמצאו בדרום צרפת. בציורים הללו מתועדים קרבות בין בני אנוש ותיאורי צייד מוצלחים, אשר נועדו, ככל הנראה, לחנך את הדור הצעיר.

תעמולה, לפי הגדרתו של פיקארד (1993), הנה סוג של תקשורת, פעולה הנעשית בכוונה תחילה, אשר מטרתה לבצע מניפולציות או לשכנע את דעת הקהל במטרה להשפיע על יעדים פוליטיים, כלכליים, דתיים, צבאים וחברתיים. המניפולציה נעשית ע"י קבוצות או בודדים תוך שימוש במעשים או איומים.

אם טרור, לפי הגדרתו של בקונין, היא תעמולה ע"י המעש, אזי הצלחתה של ההתקפה הטרוריסטית מותנית בכמות הפרסום שהיא מקבלת. טרוריסטים זיהו בשלב די מוקדם את חשיבותה של המדיה בפעילותם. בשביל טרוריסט, הפרסום הוא הכרחי וככל שהקבוצה הטרוריסטית היא קטנה יותר, כך היא זקוקה ליותר פרסום (לקייר, 1987).

קרינשו (1983) טוענת, כי כל קבוצה טרוריסטית אשר רואה כמטרתה הסופית מהפכה, עצמאות, שמירה, חידוש של סטטוס קוו או רפורמה מקיפה במצב הקיים, נכנסת למאבק על השפעה פוליטית עם הממשלה, אותה היא רוצה להחליף או עליה היא רוצה להשפיעה. בשביל לגייס תמיכה למאבק זה, מעשי הטרוריסטים צריכים להיראות גם נחוצים וגם נכונים. לדעת קרינשו תגובת קהל היעד של הטרוריסטים מתחלקת ל- 3 סוגים על בסיס דחייה או קבלה של המסר הטרוריסטי:

1. קהל, אשר מקבל בסימפתיה את המסר הטרוריסטי, כגון במקרים של קבוצות לשחרור לאומי. במקרים כאלה טרור יהיה אפקטיבי בגיוס התמיכה של האוכלוסייה.

2. קהל אדיש, אשר פעולות טרור אין משפיעות על יחסו כלפי הקבוצה הטרוריסטית עצמה וכלפי מאבקה.

3. קהל עוין ודוחה את המטרות הטרוריסטיות וכל פעולה טרוריסטית מגבירה את השנאה ועוינות כלפי הקבוצה. בתוך קטגוריה זו כלולים מיקרים של מאבק בין קבוצות אתניות או דתיות על אותה טריטוריה.

הקטגוריות הללו אינן מבטלות אחת את השניה. קטגוריה הראשונה והשלישית יכולות להתייחס אל אותו מקרה של אותה קבוצת טרור, רק מנקודת מבט של אוכלוסיות שונות- הקטגוריה הראשונה מדברת על אכלוסיה, שאת האינטרסים שלה מתיימרת לייצג קבוצת טרור. הקטגוריה השלישית מתייחסת אל אכלוסיה, נגדה מכוון הטרור.

שפרט (1992) טוען, כי "הצלחתה של פעולה טרוריסטית מותנית בניצול נכון של המדיה- הטרוריסט צריך לשלוט היטב בתכסיסי סמנטיקה ותעמולה; כאשר סמנטיקה- הכוונה לקשר בין מילה לבין מה שהיא מייצגת ותעמולה- הכוונה לניסיון סיסטמתי מצד יחיד או קבוצה לשלוט בדעות ועמדות הציבור". בכל תעמולה טרוריסטית הוא מבחין ב- 4 יסודות בסיסיים:

1. קבוצת היעד של התעמולה;

2. אמצעי להעברת המסר;

3. התכלית;

4. האמת- עובדות שסולפו או הוסתרו ע"י התעמלנים.

ד. שאלות ומטרות העבודה.

פיקארד (1993) מדבר על טרור פוליטי-חברתי כעל טרור המבוסס על אידיאולוגיה המאפשרת אלימות. בעבודה זו ארצה לבחון את השימוש ברטוריקה של תנועת החמאס. כפי שנראה בהמשך, זוהי תנועה, אשר משתמשת בטרור פוליטי ואפשר לשייך אותה ליותר מתת-קבוצה אחת בסיווגו של פיקארד: היא גם משתמשת בטרור דתי- ההשראה שלה היא מאיסלאם וגם קבוצה נציונאליסטית הנלחמת נגד לאום אחר.

בגלל אופייה המצומצם של העבודה, אחקור רק פאן אחד של רטוריקה זו- לפי הגדרותיו של שפרט שהובאו לעיל: קבוצת היעד של התעמולה- בעיקר אכלוסיה ערבית או תומכים פוטנציאליים אחרים של התנועה; אמצעי להעברת המסר- כרוזים שהופצו ע"י פעילי התנועה ורעיונות אשר העניקו בחירי התנועה לאמצעי התקשורת ברחבי העולם; התכלית- תבחן במהלך העבודה; עובדות שסולפו ע"י התעמולנים- הכרוזים שיובאו מבעים השקפת עולם מסוימת. כדי להימנע משיפוט ערכי לא אדון במסגרת העבודה על טיב העובדות המובאות בכרוזים. בעזרת תיאוריות שונות אודות שימוש ברטוריקה ע"י קבוצות טרור ארצה להבין מהם האמצעים, בהם היא משתמשת, מהן המטרות, אותם היא רוצה להשיג.

מלאכת איסוף החומר ואימותו אינה קלה. מעצם היותה של חמאס תנועה חשאית, פועלת החמאס במחתרת: מנגנוניה סודיים, ופעיליה חשופים לסכנת מעצר מידי. ניסיתי להתגבר על הבעיה על ידי איתור כמות מכסימלית של החומר למחקר, אך עדיין המחקר לוקה בחסר גם משום חוסר נגישות לשפת הכרוזים- ערבית. שימוש בחומר מתורגם עלול לפגום בתוכן הכרוז ובכך לפגוע בתוקף הממצאים שיתקבלו. בעבודה עשיתי שימוש בתרגומים של גורמים מוסמכים כגון דובר צה"ל. אמצעים אלה, לתקוותי, יאפשרו לצמצם למינימום את הפגיעה באמינות המחקר וממצאיו.

2. רקע היסטורי של תנועת החמאס.

תחילה אסקור את תולדותיה של התנועה על מנת להקל על הבנת התופעה.

תנועת החמאס היא ארגון טרור שנוסד והתגבש זמן קצר לאחר פרוץ האינתיפדה על בסיס תומכי "האחים המוסלמים". " האחים המוסלמים" זוהי תנועה שנוסדה במצרים בשנות ה-20 התפשטה בעולם הערבי ובין השאר תפסה את אחיזתה בעזה. מתוך ארגון זה התגבש ארגון ה"מגימיה" שנרשם ב-1978 כאגודה העותומנית בראשות השיח' אחמד יאסין. ארגון זה היווה את הגרעין שממנו צמח החמאס. בשנים הראשונות לקיום האגודה, עשו הפעילים נפשות לערכי דת האיסלאם ועסקו בפעילות דתית תעמולתית וצברו כוח לאחר פרוץ האינתיפדה. במהומות ביר זית 1986- לראשונה השתתפו פעילים אסלאמיים. מותו של חבר האחים המוסלמים במהומות הללו הותיר רושם בל ימחק על אנשי התנועה. בראשונה כונה בפיהם חלל בשם "שאהיד", תואר שהיה שמור עד עז למי שמת בשם אללה והאיסלאם.

תנועת החמאס הוקמה ביום השני לפרוץ האינתיפדה. בשעת הצהרים ב-10.12.1987, כשרחובות עזה געשו בהתפרצות המונים, התכנסו שישה מבכירי האחים המוסלמים וה"מגימיה" ברצועה, בביתו של השיח' יאסין. החבורה החליטה על הקמת "חרכת אלמוקאומה אלאסלמיה"- תנועת ההתנגדות האסלאמית. באותה ישיבה הוחלט לצרף לשמה את המילה "חמאס" שמשמעה "התלהבות", "גבורה", "להט". האות "א" הכלולה בה באה להבליט, ע"פ עדותו של השיח' יאסין, את האסלאמיות של התנועה.

ההחלטה על הקמת החמאס באה בעקבות סדרת אירועים, שהציבה את "האחים המוסלמים" על פרשת דרכים. במהלך קיץ 1987 ביצע ה"ג'יהאד האסלאמי"- הארגון המתחרה המטיף למאבק מזוין שהתפלג מ"אחים המוסלמים" שרשרת פיגועי טרור, שזכו לאהדה רבה ברחוב הפלסטיני. פיגועים אלה, שתרמו להאצת ההתפוצצות הגדולה (האינתיפדה), אילצו את האחים לרדת מגדר ההבלגה ולפתוח בתכנון מעשי לקראת המעבר לשלב המאבק. בשלהי אותו קיץ הוקמו המנגנון הצבאי והמנגנון הביטחוני של האחים המוסלמים, ששימשו בסיס ארגוני לתנועת חמאס.

אך למרות זאת חמאס מציגה את תולדותיה אחרת: במסמך פנימי שהוציאה הנהגת החמאס בארה"ב בדצמבר 1991, חילק את תולדות התנועה לארבעה שלבים: א. שלב הבנייה השקטה וחיזוק השררה בשנים 1967-1976, ב. שלב הקמת המוסדות והרחבת בסיס התנועה-1976-1981, ג. שלב השלמת בניית המנגנונים ותחילת המעבר לפעילות אלימה-1981-1987, ד. שלב הג'יהאד המתמשך נגד אויבי אללה-1987 ועד היום.

הגוף החדש היה ארגון פוליטי בעל זרוע צבאית, בדומה לאש"ף. ההחלטה על הקמתו ציינה את תחילתו של שלב מהפכני בתולדות האחים המוסלמים ברצועת עזה: חמאס נכנסה לזירה הלאומית הפלסטינית כמתחרה של אש"ף, והיא פתחה במאבק מזוין- ג'יהאד נגד ישראל. המנגנון הצבאי של חמאס הוקם כחצי שנה לפני פרוץ האינתיפדה. ביוני 1987 החליט יאסין על הקמתה של זרועה חדשה, שתנהל את פעילות הג'יהאד של "האחים המוסלמים". המנגנון החדש הוקם על יסודות ארגון המג'אהדין שפעילותו הוקפאה בעקבות מעצרים של כמה מראשיו. הוא נבנה בהתחלה כאגף נפרד, תוך מידורו הקפדני ביותר מיתר מנגנוני התנועה.

תחת דגל האיסלאם החלה התנועה את פעילותה נגד שלטון ישראלי בשטחים, אך גם נגד הזרם הלאומי הפלסטיני. בתוך זמן קצר יחסית צברה התנועה תנופה מסחררת והפכה לגורם שני בחשיבותו לאש"ף בשטחים. קמו לה סניפים בסוריה, בירדן, בתימן, באיראן, בלבנון וכן באירופה וארה"ב. זוהי תנועת עילית, שהגרעין המצומצם שלה מונה רק אלפים ספורים, בא ממעמד המשכילים ממעמד בינוני-גבוה: מהנדסים, רופאים, מרצים במכללות, אנשי דת. המעגל הרחב יותר של אוהדי התנועה תומכיה, כולל מגזרי אכלוסיה שונים, בהם בני מעמד בינוני-נמוך בכפרים ותושבי מחנות הפליטים. זהו קהל היעד של מנגנוני "חמאס" - התנועה מגיעה אליהם באמצעות מערכות חינוך, בריאות וסעד שלה ומערכת ההטפה והפצת כרוזים במסגדים. משקלה היחסי של חמאס מוערך בכ-40% ברצועת עזה ובכ-25% בגדה. בחברון, ממעוזיה של חמאס, משתווה כוחה לזה של פת"ח ואף עולה עליו. זהו הישג מרשים בהתחשב לגילה הצעיר של התנועה. בתהליך התגבשותה של תנועת החמאס חברו יחד גורמי מצוקה לאומית, כלכלית, וחברתית קשה.

התסכול מנוכחות ממושכת של הצבא הישראלי, הצפיפות הנוראה ועליבות הקיום הצמיחו ברצועת עזה זרם דתי-קיצוני, שהצליח לבנות לו תשתית חברתית רחבה.

עלייתה של חמאס היא חלק בלתי נפרד מתהליך שמקובל לכוונתו "התעוררות האסלאמית": במצרים מסכנות קבוצות הג'יהאד את יציבותו של שלטון מובארכ; בסודאן הוקם משטר אסלאמי; באלג'יריה הוכרז על הקמת משטר צבאי בעקבות ניצחונה של התנועה האסלאמית בבחירות ב-1991, ומאז מתנהלים שם קרבות עקובים מדם; בתוניסיה מתמודדת הממשלה אם מחתרת אסלאמית המאיימת לפגוע בבכירי השלטון ובכלכלה הלאומית; בירדן מציב הזרם האסלאמי אתגר לשלטונו של בית מלוכה האשמי.

התעמולה והכרוזים תופסים מקום חשוב מאוד בפעילות החמאס. את הראיה לכך אפשר לראות בדגש ששם יאסין על פעולת ועדת הפרסום- הועדה האחראית על פרסום, הדפסה והפצה של הכרוזים.

במערכת הכריזה של המסגדים מושמעים תדיר סיסמאות דתיות שבעזרתן משלהבים את ההמונים לקראת העימות עם חיילי צבא. התפילות, ובייחוד תפילות יום שישי מלוות בדרשות הסתה נגד יהודים ונגד הציונות.

את רעיון הלאומיות התנועה אימצה למעשה רק אחרי פרוץ האינתיפדה. המעבר הוקל מרגע שהבינו מנהיגיה, כי הדרך ללב ההמונים זרועה סיסמאות לאומיות. "המציאות", אמר שיחי' יאסין, "חייבה אותנו לאמץ את לאומיות. התנאים שבהם חי אדם אינם מתירים לנו לעמוד מן הצד. האיסלאם אינו נוגד לאומיות. להפך, איסלאם ולאומיות חד הם".

בשבועות הראשונים לאחר פרוץ האינתיפדה חוברו הדרשות שנישאו במסגדים שבשליטת החמאס בידי שיחי' יאסין עצמו. המסגד שימש גם מרכז להפצת הכרוזים. אלה הודבקו על הקירות וחולקו בין המתפללים. בראיון אמר אלקוקה, אחד המגורשים של החמאס, "אינתיפאדה היא מסגד ומסגד הוא אינתיפאדה".

פעילות הטרור של חמאס גברה לאחר חתימת הסכם העקרונות בין ישראל לאש"ף ב-13.9.1993. התנועה שחרטה על דיגלה את הג'יהאד נגד היהודים והציונות ביקשה להכשיל בדרך זו את השלום ההולך ונרקם בין הצדדים. בציבור הישראלי הפך "חמאס" לשם נרדף לפעולות רצח אכזריות, הנעשות בשם אלה והאיסלאם.

נכון להיום, חמאס משתמשת בטרור קונבנציונאלי - הן אזרחי והן צבאי, לפי הגדרותיו של גולדן (1987) (ראה מבוא).

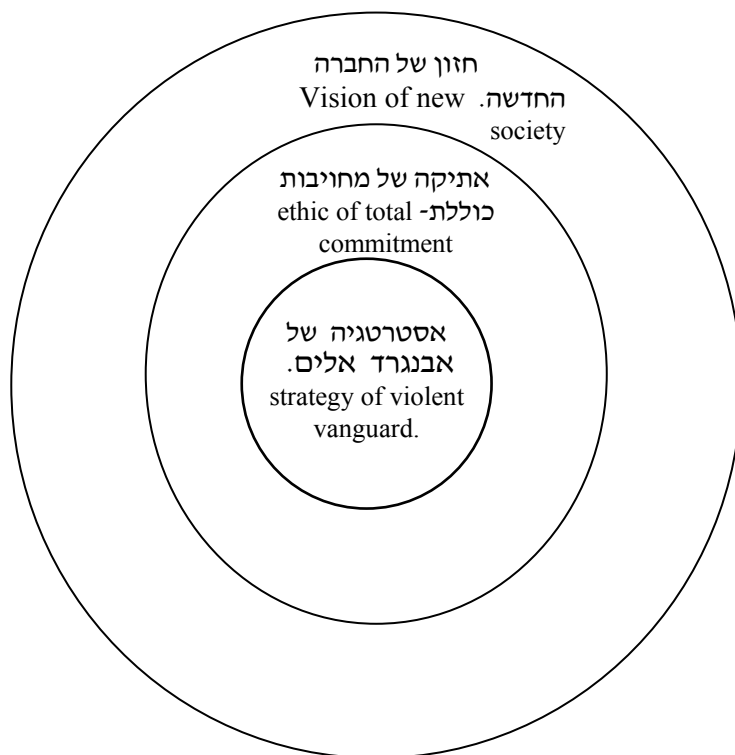
למימון פעולותיה הצבאיות ולאומיות, מגייסת תנועת החמאס כספים ממספר מקורות: מסי חבר ותרומות, הנגבים מחברי התנועה ואוהדים בשטחים, ועידות התרמה בקרב קהילות אסלאמיות והערביות הגדולות ברחבי העולם הערב ומערבי וסיוע ישיר של מדינות ערביות כמו סעודיה, מדינות המפרץ ואיראן.

שיח' אחמד יאסין, מנהיג החמאס, נולד ב- 1935. בשנות העשרה לחייו שותק כתוצאה מפגיעה ומאז הוא מרותק לכיסא גלגלים. יאסין התחנך באוניברסיטת "עין שאמס" בקהיר וחזר לרצועת עזה כמורה. במהלך השנים התבלט כמנהיג של ה"אחים המוסלמים" וב- 1978 עמד בראשות תנועת ה"מג'יעמיה" שנרשמה כאגודה העותומנית. ב- 1984 נידון ל- 12 שנות מאסר לאחר שהורשע בהנהגת התארגנות עוינת וצבירת נשק. שוחרר ב- 1985 בעקבות עסקת ג'יבריל. במאי 1989 נעצרו מרבית מנהיגי תנועת החמאס ובהם יאסין. בספטמבר אותה שנה התנועה הוצאה מחוץ לחוק, בנובמבר אותה שנה הוגשו כתבי אישום נגד פעיליה המרכזיים, כולל יאסין. הוא הואשם ב- 9 עבירות שונות ובינם מעורבות ישירה בהריגת ארבעה בני אדם, אחזקת כלי נשק ועמידה בראש ארגון מחתרת. הוא הורשע ונגזר עליו מאסר עולם. במשפטו הודה יאסין כי שיתף פעולה בהקמתה ובייסוד הארגון וטען, כי אף מילא את חובתו וכי איננו מצטער על פעילותו שמטרתן להלחם בכיבוש הישראלי. במהלך מאסרו הוגשו בקשות רבות לשחרר את יאסין מסיבות הומניטריות- בגלל בריאותו המערערת. הוא שוחרר מהכלא בעקבות פרשת סוכני המוסד בירדן וכרגע עוסק באיסוף תרומות נמרץ ברצועת עזה ובמדינות העולם.

3. מיהו טרוריסט?

לפני שאעבור להסברים הודות הרטוריקה הטרוריסטית, עלי להסביר מהו מקור רעיונותיה ואידיאולוגיה של הקבוצה הטרוריסטית. אידיאולוגיה זו משמשת מצע לרטוריקה הטרוריסטית שבאה לידי ביטוי בכרוזים ורעיונות.

דוסטויבסקי, בספרו "השדים", מתאר את החברה הטרוריסטית בתיאור ספרותי מרהיב. הוא תיאר את הטרוריסטים כאנשים, השבויים בידי רעיונותיהם. אבל כיוון שחלק גדול מרעיונותיהם יכולים להיות מאומצים מאוחר יותר ע"י קבוצות, אשר לא דוגלות בטרור, אפשר יהיה להגדיר טרוריסט על בסיס מעגלים קונצנטריים, כפי שמציע, רובינשטיין, (1987), כאשר המעגל החיצוני ביותר מייצג רעיונות טרוריסטיים שאומצו או יכולים להיות מאומצים ע"י קהל רחב ויהפכו לנחלת הכלל פחות או יותר, והמעגל הפנימי אשר מאפיין את החשיבה הטרוריסטית שאומצה ע"י פרטים בודדים:

המעגל החיצוני מייצג את הדעות על הסדרים חברתיים ופוליטיים, אשר שונים בצורה מהותית מאלה הקיימים. הרעיונות הללו הם מקובלים על החברה באופן תיאורטי וניתן להשיגם בעתיד הקרוב. ברטוריקה של התנועה אפשר לראות דוגמא לחשיבה כזו בעיקר בתחום שקשור לתחילת האינתיפדה ושיחות השלום עם ישראל. התנועה מביעה תמיכה באינתיפדה והסתייגות חריפה מכל אפשרות של שיחות השלום עם מדינת ישראל. הגישה הזו אינה ייחודית רק לה- ע"פ מה שידוע מסקרים שונים, (דובר צה"ל, 1997), חלק לא מבוטל מתושבי רצועת עזה והגדה המערבית תמכו באינתיפדה ומתנגדים לשיחות השלום עם ישראל מחד, אך אינם מזהים כפעילים או תומכים של חמאס מאידך. רעיון של הפסקת שיחות השלום ניתן ליישום באופן תיאורטי תוך זמן קצר ביותר. דוגמאות:

• "...התנועה פונה בקריאה למדינות ערב להסתלק ממעגל המשא ומתן עם ישראל..." (מתוך כרוז, 8.7.1993) הכרוז מבטא התנגדות לשיחות השלום. התנגדות זו אינה אופיינית אך ורק לתנועת החמאס.

• "...אני דוחה את שיחות השלום באופן עקרוני משום שיש בהן ויתור על זכויות העם הפלסטיני. ההסדר המוצע אינו מקובל על הדור הזה ולא יתקבל על הדעת על ידי דור הבא, ועל כן נגזר עליו להיכשל במוקדם או במאוחר. חמאס מתנגדת להקמת מועצה לאומית פלסטינית. בכל מקרה, פתרון הוא מדינה פלסטינית אסלאמית על כל אדמת פלסטין, שיחיו בה ערבים, יהודים ונוצרים תחת שלטון אסלאמי". (ראיון עם שיח' יאסין)

• "...והנה באה האינתיפדה של עמנו, הקשור לאדמתו, כדי לדחות את הכיבוש על כל היבטיו ולחציו, דחייה של מדיניות גזלת האדמות שתילת ההתנחלויות, דחייה של מדיניות הדיכוי הציוני". (מתוך כרוז, סוף 1987). הכרוז מבטא תמיכה באינתיפדה. כידוע, באינתיפדה תמכו גם ארגונים פלסטיניים אחרים, כגון פת"ח.

דוגמא מסוג אחר היא מתוך אמנת החמאס, בה היא מבטאת את רעיונותיה הכלליים. רעיונות אלה יכולים להיות מקובלים על פלג אכלוסיה רחב, אך קיים ספק מבחינה אובייקטיבית עד כמה ניתן להגשים בעתיד הקרוב:

• "חמאס זוהי תנועה אסלאמית ייחודית, נאמנותה היא לאללה, ודבקוּתה היא באיסלאם כדרך חיים. היא פועלת להנפת דגל אללה על כל פיסת אדמת פלסטין."

המעגל האמצעי מייצג את החשיבה על החלום החברתי, אך החלום הזה דורש את הקרבת חיי האדם למענו (לאו דווקא במובנה הישיר של המילה). לקטגוריה הזו שייכים למשל הרבה סוכני דת, פעילים בתנועות פוליטיות, חברתיות או ארגונים חשאיים. פה מקובלת אתיקה אשר מסדרת את חיי האנשים הללו ע"פ כללים נוקשים בהתאם למחויבות אידיאולוגית. התפיסה של החיים הפרטיים כמופרדים מעבודה והקריירה אינו מקובל עליהם. הם חברים בקבוצות, אשר דורשות מחויבות כוללת ולא אחת הקבוצה משמשת תחליף של המשפחה בשביל חבריה.

מבחינה פוליטית, הרעיון של ארגון חשאי, הדורש מחויבות כוללת, מקורו במהפכה הצרפתית, בה הרעיון התיאורטי של פרנקו באביו על הארגון החשאי הנקרא "מחתרת השווים" הפך למודל חיקוי לקבוצות מחתרת אמיתיות. כך אפשר לראות את הטרוריסט כפועל את כל חיינו לאלימות.

ליימאן, (1987) מציין, כי אורח חיים טרוריסטי מתנגד לסדר שיגרתי של יחסים כלשהם, לחיים רגילים, או מובנים רגילים של התקשורת בין בני אנוש.

תנועת החמאס, כתנועת טרור, מעלה על נס הקרבת חיי אדם במאבק ל"שחרור פלסטין". היא מדגישה את חובתו האישית של כל איש חמאס ליטול חלק במאבק זה ולהקריב חייו למענו. דוגמאות:

א. הקרבה עצמית למען שחרור פלסטין:

• "על חרב הגיהאד תהייה אמונתנו. שאיפתנו הנעלה ביותר היא *מות קדושים*." (מתוך אמנת החמאס)

• "...הגיהאד היינו דרכה ומוות בדרכו של אלה היינו גדול במהווייה של תנועת החמאס. אין פתרון לבעיה פלסטינית אלא בדרך הגיהאד." (מתוך אמנת החמאס)

ב. מחויבות אישית של כל אחד ליטול חלק במאבק:

• "...התנועה מתנגדת לכל יוזמת השלום, מאחר שזו טומנת בחובה ויתור על חלק כלשהו מאדמת פלסטין, והיא מאמצת את הדרך האחת ויחידה להשבת האדמות- דרך הגיהאד." (מתוך כרוז, 5.10.1994)

*- כל ההדגשות בעבודה הנ"ל הן שלי ונועדו להדגיש את המרכיבים הנידונים בכרוזים.

"ההתנגדות לאויב הציוני והיציאה לג'יהאד הן חובה דתית המוטלת על כל מוסלמי..."(מתוך כרוז, 17.2.1992)

• "...על חברי התנועה מוטלת חובה אישית להתעמת עם האויב הציוני."(מתוך אמנת החמאס)

• "אם הנד יכול לקבל על עצמך להגן על האומה האסלאמית, על עמך הפלסטיני ועל מולדך פלסטיני, הדרך לכך היא ג'יהאד תחת דגל הקוראן". (סיסמת הגוף האסלאמי אוני' אלנג'יאח).
• "...ביום שבו גוזל האויב חלק מאדמת המוסלמים, הופך הג'יהאד לחובה אישית המוטלת על כל מוסלמי. לנוכח שוד פלסטיני בידי יהודים אין מנוס מהנפת דגל הג'יהאד." (מתוך אמנת החמאס).

ג. הקרבת חיי משפחה למען הרעיון :

• "ברכות לכל האבות ואמהות אשר הקריבו את בניהם למען אלה. ברכות לנשים סובלניות והאחיות הנכבדות אשר נפרדו מאהוביהן כדי שיוכלו לחנך דור חדש בדרך ג'יהאד ואמונה." (מתוך כרוז, 5.5.1991)

המעגל הפנימי - מרכז החשיבה הטרוריסטית. זוהי אסטרטגיה של אבנגרד אלים, אשר רואה במעשי האלימות מנוף, אשר יכול להניע את החברה לכיוון הרצוי על ידם. מעשי טרור משמשים בשבילם אמצעי להכנסת רעיונותיהם לתודעה הציבורית. דוגמא :

• "...חמאס לבדה לא תוכל לשחרר את פלסטיין, אך היא מהווה חוד החנית במלחמת ההתשה שעלולה להמשך גם שלושים, גם ארבעים שנה, עד שיבין האויב הציוני שהאדמה אינה שייכת לו..." (מתוך אמנת החמאס)

• "...במקביל מהווה הקיום האסלאמי בפלסטיין את שריון המגן של האומה האסלאמית בתזית הקדמית שלה..." (מתוך חוברת ההסברה של חמאס, 1996)

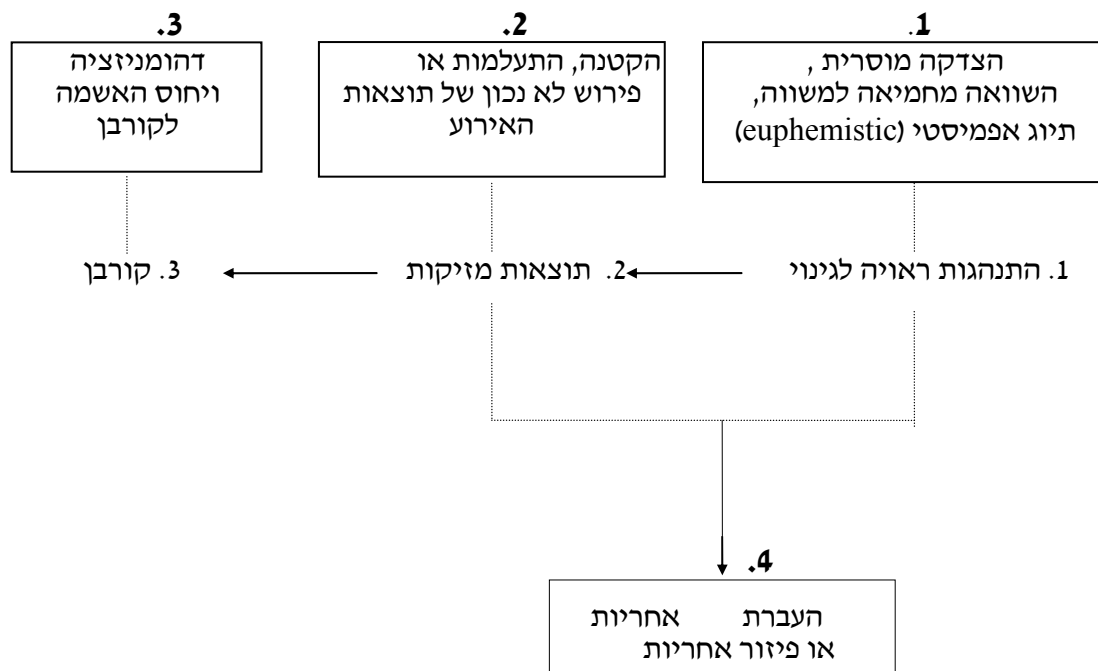
• "... מטרת האוטונומיה היא הפצת מלחמת אחים בין בני העם והסחת דעתם של כוחות המג'יהאדין המתנגדים לדרך כניעה ובראשם חמאס מלהמשיך לנהל עימות רווי דמים עם כוחות הכיבוש..." (מתוך ראיון עם ראנטיסי, 1996). ראנטיסי רואה בתנועתו כמי שמוביל את המאבק המזוין עם ישראל.

• "...אללה בחר בכם כדי שתהיו חלוצי האומה המוסלמית בעימות נגד האויב היהודי."(מתוך דרשת יום שישי במסגד חמאס בגדה מערבית. 1996)

4. מנגנונים של נטרול המוסר (mechanisms of moral disengagement).

לדעתו של בנדורה (1990) מכניזמים של הענשה עצמית משחקים תפקיד חשוב בהכוונת התנהגות אנושית. בתהליך הסוציאליזציה, אנשים מסגלים לעצמם סטנדרטים מוסריים של התנהגות, אשר משמשים כגורמי הכוונה והרתעה. ברגע שאדם פיתח את הסטנדרטים הללו, הוא מכוון את התנהגותו בהתאם לסנקציות אשר מופנות כלפיו בעצמו. הוא מבצע דברים, אשר נותנים לו סיפוק עצמי וכך מעלים את ערכו העצמי. הוא נמנע מהתנהגויות אשר מנוגדות לסטנדרטים המוסריים שלו כיוון שהתנהגות הזו תוביל להענשה- עצמית. אם כך, סנקציות של הענשה עצמית מסיעת לאדם להתנהג בהתאם לסטנדרטים המוסריים הפנימיים אשר סיגל לעצמו.

מכניזמים שמעצבים התנהגות אינם מתפקדים אם הם אינם מופעלים; ישנם הרבה תהליכים פסיכולוגיים שבעזרתם אפשר לנתק את השפעתם של מעצבי ההתנהגות המוסריים על ההתנהגות האנושית. הפעלתם של המעצבים הללו רק לעתים או אי הפעלתם כלל גוררת אחריה סוגים שונים של התנהגות אנושית. וזה מסביר לדעת בנדורה (1975), כיצד מופיעים דפוסי התנהגות שונים אצל בני אדם עם סטנדרטים מוסריים דומים. תרשים הבא מראה את התהליכים שבאמצעותם אפשר לנתק את השפעתם של סטנדרטים מוסריים על התנהגות הפרט בפועל:

בתרשים מוצגים מכניזמים, בעזרתם הענשה עצמית מנוטרלת בצורה חלקית או מלאה מהכוונת ההתנהגות בשלוש נקודות העיקריות:

1. ע"י הצגת ההתנהגות כמשרתת את הצרכים המוסריים הגבוהים או ע"י ערפול של מידת ההשתתפות העצמית בפעולה ההרסנית;

2. ע"י אי התייחסות או הקטנת הנזק שנגרם כתוצאה מפעולה.

3. ע"י האשמת הקורבן או דהומניזציה שלו.

אדון במרכיבים העיקריים של המכניזמים לנטרול ההכוונה המוסרית של ההתנהגות:

1. יחס אל המעשה.

סט זה של מרכיבים מנטרלים פועל על עיצוב ההתנהגות עצמה. לטענת בנדורה, אנשים בד"כ אינם מתייגים את התנהגותם כמגונה עד שלא מפעילים את השיפוט המוסרי אשר בוחן את המוסריות של התנהגותם.

א. הצדקה מוסרית.

התנהגות שלילית הופכת להיות מקובלת מבחינה אישית וחברתית ע"י הצגתה כמשרתת צרכים מוסריים. ואז, אלה המבצעים את ההתנהגות הזו פועלים מתוך חובה מוסרית. שינוי קיצוני זה מהערכת ההתנהגות כשלילית ולא רצויה מבחינה חברתית להתנהגות הנמצאת בגדר של חובה מוסרית אופיינית בתנאי עימות מזוין:

• רצח חיילים ישראלים הוא בבחינת עבודת האל, ובאמצעותו אנו מתקרבים לאלה...

(מתוך כרוז, 24.11.1995). הצידוק למעשי רצח תנועת החמאס מוצאת בצו אלוהי.

אנשים, אשר בתהליך הסוציאליזציה למדו לזהות רצח כלא מקובל מבחינה מוסרית, יכולים להפוך באמצעות תהליך זה לרוצחים מיומנים. מטמורפוזה זו מושגת ע"י שינוי הערך חיי אדם בתודעתם (ראה בהמשך), כך שהרג הופך לערך החופשי מנקיפות המצפון שלהם. קל יותר לבצע את התהליך כאשר האפשרויות לפתרון הסכסוך בדרך לא אלימה לא יעילות ופתרון אלים מוצג כדרך יחידה, בה אפשר לשרוד:

• "...אנו מדגישים כי דרך הגייהאד ומות קדושים, שחמאס אימצה כשיטה וכאסטרטגיה,

היא הדרך היחידה לשחרור פלסטין, והיא לבדה תמוטט את אויבנו ותנפץ את שחצנותו". (מתוך

כרוז של חמאס- משרד ההסברה- 13.12.1992)

• "אין לבעיה פלסטינית פתרון אלא בג'יהאד" (מתוך כרוז, 1997).

• "בכוח, ורק בכוח נשחרר את אדמת פלסטין." (כתובת-קיר ברצועת עזה).

• "התנועה... מאמצת את הדרך האחת ויחידה להשבת האדמות- דרך הג'יהאד". (מתוך

עקרונות התנועה- 10.12.1987)

• "...פתרונות הכניעה לאויב אינם אלא אשליה, ולכן אין דרך אחרת זולת דרך הדם

ועופרת". (מתוך כרוז, 5.12.1990)

• "חמאס מברכת את דרך השלום ואי אלימות להשגת השלום, אך לשווא. יש לפנות לדרך

מלחמה למטרה אחת ויחידה, והיא מיגור העוול והשחיתות וקיום הצדק תחתיהם. " ומטרת

הלחימה היא עוול עצמו ומיגורו ולא בני אדם העומדים מאחוריו". (מתוך "אני מאמין" של שחי

יאסין במשפטו, 3.1.1990) בציטוט הזה באים לידי ביטוי מספר מרכיבים יחד : פניה לדרך הטרור

כפתרון יחיד, לוחמה למען מטרה נעלה- מיגור הרשע והשלטת הצדק.

• "...העם הפלסטיני לא ישוב למולדתו, אלא אם כן ילך בדרך ג'יהאד...." (ראיון עם

ראנטיסי, דובר רשמי של תנועת החמאס, יוני 1996).

• "אנו מבקשים שתהיו מודעים לכך שעומדות בפנינו שתי אפשרויות בלבד : ויתור על דרך

הג'יהאד על ידי הכרה בישות ציונית, או חידוש המאבק והג'יהאד הכולל..."(פניה למועצה

לאומית)למרות שהכרוז מדבר על בחירה בין שתי דרכים, ברור כי כוונתו היא שישנה רק דרך

אחת- להמשיך בג'יהאד.

ויליאמס, (1981), ייחד קבוצה מיוחדת של הצדקות, בשם "אלימות כגאולה". הטיעון

העיקרי בקבוצה זו הוא שאלימות נחוצה לשחרר את האומה ולהשיב לה את החופש שנשלל ממנה

ע"י כוחות לא חוקיים. כאן האלימות הופכת ליותר ממעשה אינסטרומנטלי הנועד להשיג כוח

פוליטי. המעשים מוצגים כמעשים למען שחרור המולדת ובעלי ערך מוסרי גבוה.

•ד"ר מוחמד אלזהאר שצוטט ב"קודספרס", נחשב לדובר החמאס בשטחים. הוא טען כי המניע לחטיפת החייל ניסים תולדנו ב- 13.12.1992 "הוא אנושי גרידא- הרצון להביא לשחרורו של איש נכה". טענה כזו משחררת את המעשה החטיפה והרצח שבאה מאוחר יותר ממטען שלילי ומציגה אותו כחיוני ומוסרי.

בציטוטים הבאים פעילות החמאס מוצגת כחובה מוסרית למען מטרה נעלה- שחרור מהכיבוש והצלת העם הסובל. טענות כאלה מציגות את פעולות הטרור באור חיובי ואפילו מקודש:

•"אינני מתכחש להאשמות. הייתה זו זכותי וחובתי לפעול למען המולדת. אני גאה על שהצלחנו לחטוף שני חיילים חמושים ולהרוג אותם. חטיפת החיילים ורציחתם היו מצוות האלוהים והגיהאד. על כל פלסטיני לעשות מה שעשיתי, ואם אצא מהכלא, אחזור על מעשי. אינני מבקש רחמים. גם אם אמות, לא תשמעו ממני מלת חרטה אחת". (מתוך נאום של שיח' יאסין במשפטו, 3.1.1990)

•"הקמת החמאס הייתה לא רק זכותי הטבעית ואולטימטיבית, אלא גם חובתי הבסיסית כאדם, כמוסלמי, כערבי פלסטיני, כאשר מזה עשרות שנים נמצאים אני וחלקים רבים מבני עמי ומאדמתי- מולדתי - פלסטיין- תחת כיבוש זר ואכזרי". (מתוך "אני מאמין" של שחי' יאסין במשפטו, 3.1.1990)

•"מלחמה בשקר והבסתו כדי להשליט את האמת, השבת מולדת לבעליה כדי שיוכרז מעל מסגדיה על הקמת מדינת האיסלאם, וכדי שהעולם ישוב למהלכו התקין..." (מתוך כרוז, 6.8.1991). הציטוט מדבר על העוול שנגרם למהלכו התקין של העולם ע"י שקר וגזלה. מלחמה בהם היא הכרחית ולכן מוצדקת.

מקום חשוב ברטוריקה של תנועת החמאס תופסים כרוזים, בהם מודגש, כי המלחמה, אותה מנהלת קבוצה עם מדינת ישראל אינה מלחמה למען השגת טובות הנאה אלה או אחרות, אלא מלחמת עקרונות, מלחמה בין טובים ורעים, מלחמה למען השלטת צדק. בכך רוצה חמאס להשיג את ההצדקה הנחוצה לה כדי לבצע פעולות טרור:

•"מלחמתנו אתכם היא מלחמת אמונה, קיום וחיים".(מתוך אמנת החמאס)

•"המאבק עם יהודים הוא קיומי. הסכסוך עימם לא ייפתר עד ליציאת אחת משתי

התרבויות מהאזור. ליהודים יש זכות קיום, אך לא בפלסטיין." (ראיון עם ראנטיסי, 19.5.1990)

•...להשקפה אסלאמית תפיסה מיוחדת לאופי העימות, שהרי היא רואה בקיום יהודי בפלסטין התגרות תרבותית ודתית בישות האומה האסלאמית ובקיומה. כתוצאה מכך היא רואה בעימות זה מאבק תרבותי- דתי, שהרי התרבות האסלאמית נמצאת במאבק מתמיד עם תרבות המערב, וישראל מייצגת את חוד החנית וכוח המוחץ שלה. מאבק תרבותי דתי זה הוא מאבק של להיות או לא להיות. לפיכך בשום פנים ואופן אסור למוסלמים לסגת מול התעצמות הכוחות המערביים נתמכים על ידי ראש הנחש (ארה"ב) ושטרחה להרוויח את הסיבוב הזה ולהביא לתבוסת התרבות האסלאמית" (מתוך חוברת הסברה של חמאס, 1996).

•...בעיה של פלסטין היא בעיה של אמונה ודת, ולא בעיה של עפר טיט. פלסטין היא אדמה, שקדושתה באה אחרי קדושת מכה ומדינה, ולכן ויתור על גרגר אחד מאדמת פלסטין היא ויתור על אמונתה של האומה האסלאמית ועל אמונתה באללה ובשליחו. (מתוך כרוז, 5.5.1991)

ב. השוואה המחמיאה למשווה.

מי שהיה אשם יכול להפוך לגיבור באמצעות בניה מחדש של הערכים הקוגניטיביים. התעמולה הטרוריסטית תנסה להציג את מעשי ותומכיה באור חיובי, לשבח את ערכיהם ואת דרכם.

בתעמולת החמאס ישנם הרבה שבחים למבצעי פעולות הטרור, לאמונה, בעזרתה הפעולות בוצעו וגם לפעולות עצמן, למרות שהצד הישראלי אינו מאזכר בכרוזים, הם רומזים בבירור כי הם "הצדיקים" וישראלים "רשעים". סוג זה של רטוריקה דומה לרטוריקה אפידאיקטית, אשר אדון בה בהמשך. ההבדל העיקרי בינן הוא בכך שכאן הצד הישראלי אינו מאזכר, אלא רק נרמז ואין השוואה או הנגדה ברורה בין הצדדים, אך בשני המקרים ישנה הבחנה ברורה בין "הטובים" ו"הרעים".

• "...עמנו הגאה והגיבור, אומנתו המהוללת, על אויבינו הציוני השפל עוברים רגעים קשים... לאחר פעולת הלקיחה בשבי של הקצין הציוני... ופציעתם של שני חיילים אחרים בחברון האמיצה, פעולה, שאותה ביצעה חוליה לוחמת נוספת של גדודי אל קאסאם הגיבורים..." כרוז שהופץ לאחר לקיחה בשבי של ניסים תולדנו (14.12.1992)

• "אנו מעלים על נס את כל חללי פלסטין ופצועיה ואת חללי אלקאסס וכן את עצורנו הגיבורים". (מתוך כרוז לכבוד 5 שנים לייסוד החמאס, 14.12.1990).

"אנשי התקוממות המבורכת! הכו ביד קשה... התקוממותכם האמיצה, אשר האויב הנאצי חשב כי נשברה- היא תמשך". (מתוך כרוז, 2.11.1990) בכרוז ישנה פניה לפאן הדתי.

• "ברכות לכל האבות ואמהות אשר הקריבו את בניהם למען אללה. ברכות לנשים סובלניות והאחיות הנכבדות אשר נפרדו מאהוביהן כדי שיוכלו לחנך דור חדש בדרך ג'יהאד ואמונה". (5.5.1991). הכרוז מברך את המשפחות השקולות. מטרת הכרוז לומר, כי הקורבנות שנפלו הם אינם לשווא ואינם סתם קורבנות. אלא הם עשו מעשה נעלה וטוב.

ג. תיוג אפמיסטי

הלשון מעצבת את מסגרת המחשבה, באמצעותה אנשים עושים הרבה מהפעולות. הפעולות יכולות ללבוש אופי שונה בהתאם לשמם. לכן הלשון האפמיסטית הנו מכשיר נוח להסוואה של מעשי זוועה ואפילו מעניקה להם מעמד מכובד. באמצעות לשון מערפלת התנהגות שלילית הופכת לחיובית.

בנדורה מאזכר את ניסויי המעבדה אשר מראים את עצמתו הרבה של הלשון האפמיסטית. אנשים מבוגרים התנהגו בתוקפנות רבה יותר כאשר לאקט התקיפה ניתן שם של פעילות ספורטיבית, מאשר כאשר אותו אקט קיבל שם של תקיפה, למשל.

חוקר גמבינו (1973) במחקרו על לשון שמקלה על אי קבלת האחריות למעשה, מזהה צורות שונות של שימוש בלשון אפמיסטית. צורה אחת היא "חצי התבטאות", אשר מסייעת להפוך התנהגות שלילית למכובדת: בעזרת "המילים הנקיות" אפילו הרג בן אנוש מעבד את הגועל שבפעולה: טרוריסטים קוראים את עצמם "לוחמי החרות". צורה זו של לשון אפמיסטית מקלה או מעלימה את נקיפות המצפון שעלולות להתעורר אצל האדם בעקבות ביצוע התנהגות שלילית זו או אחרת כיוון שלשון אפמיסטית אינה מאפשרת לאדם לראות את התנהגותו כשלילית.

צורה נוספת של השימוש בלשון אפמיסטית מסייעת ביצירת תחושה שהמעשה השלילי שנעשה הוא תוצאה של פעולה של כוחות חיצוניים לא ידועים ולא תוצאה ישירה של מעשה יד אדם. למשל תכנון פעולות קטלניות הופך "לתכנית משחק; המכניס את התוכנית הזו הופכים ל"מאמנים" וכך נשללת כל קונוטציה שלילית שהייתה לפעולת ההרג. כוחה של הלשון יכולה לשנות את טבעו של המעשה השלילי לחיובי גם על ידי מטאפורות ציוריות.

• "היום, 13.12.1992, יום השנה השישי להקמת תנועת החמאס, בוצעה חטיפה של קצין צבא הכיבוש. החטוף מוחזק במקום מבטחים. הפעולה בוצעה על פי ההוראות ובדייקנות". (מתוך כרוז, 13.12.1992). בכרוז חטיפת החייל מוצגת כאירוע שנעשה ע"י כוחות חיצוניים וללא לקיחת אחריות מפורשת למעשה.

•..לאחר פעולת הלקיחה בשבץ של הקצין הציוני, באזור לוד, ולאחר פעולת ההרג של קצין ציוני נוסף ופציעתם של שני חיילים אחרים בחברון האמיצה. לקיחתו בשבץ של הקצין באה במסגרת המלחמה שבה נתונים עמינו וגדודינו עם האויב הציוני בפלסטין". (כרוז שהופץ לאחר לקיחה בשבץ של ניסים תולדנו 14.12.1992)

2. עיוות משמעויות האירוע.

דרך אחרת להשתחרר מאחריות למעשה, היא לעוות את האירוע- להציג אותו באור לא מלא, למזער את תוצאותיו או להתעלם מהתוצאות בכלל. השאיפה היא למזער את התוצאות המזיקות שנבעו מהמעשה. במקרים אחרים המזיק בוחר להתעלם לגמרי מנזקים שנגרמו כתוצאה מפעולתו. בנדורה מדגיש, כי אם מבצע הפעולה אינו רואה באופן ישיר את הנזק שנגרם כתוצאה מפעולתו, הרבה יותר קל לו בהרבה לבצע את משימתו, מאשר כאשר הוא רואה כיצד אחרים סובלים לנגד עיניו.

חלק זה של מנגנוני נטרול לא נמצא על ידי בכרוזי החמאס. לאחר כל פעולת טרור שבוצעה על ידם, הם תמיד יצאו בהודעה, בה לקחו אחריות על הפעולה, שיבחו את מבצעה ואיימו על ישראל. לכן אי אפשר לדבר, לדעתי, על התעלמות או מזעור הנזק שנגרם כתוצאה ממעשי טרור. להפך, בכרוז שיצא בעקבות חטיפתו של ניסים טולדנו ז"ל, למשל, הם מגזימים בתיאור של ההשפעה של החטיפה על האזרחים הישראליים: "...על אויבינו הציוני השפל עוברים רגעים קשים, והוא שרוי בהיסטריה ובחוסר איזון לאחר פעולת הלקיחה בשבי של הקצין הציוני...". כמו כן פעולות תנועת החמאס בגלל היותה קבוצת טרור קטנה, אינן מתאפיינות בפעולה "בשלט רחוק"- מבצעי הפיגועים נמצאים בתוך קהל היעד שלהם ורואים ומודעים לסבלם של אחרים. קירבה זו אינה מונעת מהם לבצע את זמם.

3. היחס לקורבן.

המכלול זה של הגורמים, אשר מנטרלים את המצפון מתייחס אל קורבנות הפעולה האלימה. בנדורה סבור, כי עוצמת רגשות האשם שעלול לחוש הטרוריסט תלויה במידה ניכרת ברגשות של התוקף כלפי הקורבן. אם אדם חש אמפטיה כלפי זולתו או מוכנות להקריב את עצמו למען אחרים, לדעת בנדורה הוא חש קירבה נפשית כלפי זולתו. כתוצאה מכך, קשה להתייחס בצורה לא הגונה כלפי אנשים הללו כיוון שהתייחסות כזו יכולה להפעיל את מנגנוני ההענשה העצמית.

א. דהומניזציה.

כדי למנוע את הפעלת המנגנוני הענשה עצמית או להקהות את השפעתם, אפשר לשלול את צלם האנוש מאלו, נגדם מכוון המעשה. כך המבצע יחוש בנוח עם המשימה שהוטלה עליו. אם מקורבן פוטנציאלי נשלל צלם האנוש, הוא כבר אינו אדם עם רגשות, תקוות ושאיפות, אלא הוא הופך לתת-אדם. הקורבנות הפוטנציאליים מצטיירים כחסרי מחשבה, אכזריים, טיפשים, עוזרי השטן, חסרי רגישות להתעללות, וניתן להשפיע עליהם רק בדרך הקשה.

ויליאמס (1981) מוסיף סוג נוסף של דהומניזציה- הגדרת הקורבן הפוטנציאלי כ"אוטסיידר", זר, שונה באופן מהותי מהקבוצה השניה. מכאן לא רחוקה הדרך להגדיר אותם כפושעים ולא אנושיים. לכן, לדעת ויליאמס, חברות אשר רוצות לבצע גינוסייד או כבר ביצעו אותו, מתאפיינות באתנוצנטריות ולאומנות. אתנוצנטריות ולאומנות לא רק מדגישות את השוני בין הקבוצה המתייגת לבין הקורבנות הפוטנציאליים, אלא גם את האנוכיות של הקורבנות. מכאן נובעת החובה ואפילו צו מוסרי לטהר את הקבוצה מהשפעת הזרים.

מחקרים בתוקפנות בין-אישית נותנים עדות חיה לעוצמת ההרס הרבה שיש לדהומניזציה. לאנשים שנשלל מהם צלם אנוש, מתייחסים באופן מעניש יותר מאשר לאנשים שצלם אנוש לא נשלל מהם.

בנדורה סבור, כי דהומניזציה מטפחת דפוסים של טיהור עצמי: אנשים לעתים קרובות מגנים את התנהגות ההענשה, אבל למעשה, הם יוצרים הצדקה בשבילו- המעשה מותר כאשר הוא מכוון נגד פרט שצלם האנוש נשלל ממנו ואסור כאשר הוא מכוון נגד אדם הנראה בעיניהם כאנושי (לא משולל ערך עצמי).

בתוך רטוריקה של החמאס אפשר להבחין בין כמה סוגי דהומניזציה:

א. כינויים של מדינת ישראל ואזרחי ישראל:

• "...על אויבנו הציוני השפל עוברים רגעים קשים, והוא שרוי בהיסטריה ובחוסר איזון לאחר פעולת הלקיחה בשבי של הקצין הציוני... גייהאד לבדה תמוטט את אויבנו ותנפץ את שחצנותו". (14.12.1992) הכרוז מראה כיצד פעולת החמאס נגד האויב הרע מצליחה להכניע אותו ואת שחצנותו.

• "ז. על חברי התנועה מוטלת חובה אישית להתעמת עם האויב הציוני". (מתוך אמנת החמאס). הביטוי "אויב ציוני" נטול כל ערך אנושי ומצטייר כגוף מאיים, בעל משמעות מעורפלת.

• "...ידעו המתנחלים הפוחזים שעמנו ידע וידע את דרכו, דרך ההקרבה ומות קדושים". (9.14.1988) המתנחלים מוצגים הממהרים, לא חושבים על תוצאות המעשה.

• "...לכם הציונים, הפושעים אנו אומרים..." (9.14.1988) הציונות מושווה לפשע.

• "...התקוממותכם האמיצה, אשר האויב הנאצי חשב כי נשברה- היא תמשך". (מתוך כרוז, 2.11.1990) השוואת הציונות לנאציזם, תוך הנגדתו למעשי הקבוצה עצמה, אשר מתוארים כאמיצים.

• "השלום יושג באמצעות הכוח, רק בכוח נכפה את תנאינו על האויב. התנהגותם של היהודים, שהיו עדים לטבח בראשון לציון (ע"י עמי פופר, 20.5.1990) מוכיחה שוב כי היהודים הם צמאי דם, הנסחפים בשיגעון הטרורף של השמדת בני העם הפלסטיני". (מתוך כרוז החמאס בעקבות רצח בראשון לציון). למעט דהומניזציה, הבאה לידי ביטוי בתיאורים של יהודים, ישנו בכרוז מרכיב נוסף- הצדקה מוסרית: לנוכח התנהגותם של היהודים אין מנוס אלא לפעול נגדם בדרך הטרור.

ב. תיאור מדיניות של מדינת ישראל כלפי הפלסטינים:

• "...על העולם לדעת שהיהודים המבצעים את פשעי הנאצים נגד עמנו..." (9.14.1988)

• "...והנה באה האינתיפדה... כדי לדחות את הכיבוש על כל היבטיו ולחצין, דחייה של

מדיניות גזלת האדמות שתילת ההתנחלויות, דחייה של מדיניות הדיכוי הציוני..." (9.14.1988)

מדיניות ישראל הנה בעיני החמאס מדיניות הכיבוש וגרימת סבל לאכלוסיה המקומית.

• "לתכנית ציונית אין גבולות. לאחר שגזלן את פלסטין, הם שואפים להתפשט מנילוס עד לפרת. כאשר הם מצליחים לכבוש אזור אחד, הם שואפים להמשיך התפשטות, וכן הלאה. התכנית נמצאת בפרוטוקולים של זקני ציון. לפיכך יציאה ממעגל הסכוך עם הציונות היא בגידה נוראה וקללה על ראש מבצעה". (מתוך כרוז, 17.3.1995) בביטוי תכנית ציונית ישנה נימה של מזימה של ציונים אשר רוצים לכבוש ולהשמיד את כל אומות הערב. הכרוז מתאר את ישראל כזוממת מזימות, אנוכית ורעה. הפניה לפרוטוקולים של זקני ציון מקשרת תחמאס עם חוגים אנטישמים באירופה בסוף המאה הקודמת ותחילת המאה הנוכחית.

• "...בו בזמן אנו, ולא רק אנו אלא כל העולם, עדים כיצד צבא שלם, מאורגן, ומאומן הרג והורג במספרים עצומים זקנים, נשים וטף". (מתוך "אני מאמין" של שחי' יאסין במשפטו, 3.1.1990) הצבא הישראלי מוצג כאנוכי כי הורג בהמוניהם את האנשים ללא הבחנת גיל ומין.

• "...כאשר מזה עשרות שנים נמצאים אני וחלקים רבים מבני עמי ומאדמת-י מולדתי - פלסטין- תחת כיבוש זר ואכזרי". (מתוך "אני מאמין" של שחי' יאסין במשפטו, 3.1.1990)

ג. תיאורים של יהודים:

• "...לא יבוא יום הדין אלא כאשר ילחמו המוסלמים ביהודים ויהרגו בהם. ואפילו יסתתר יהודי מאחורי אבן או עץ, יגידו אבן או עץ: "מוסלמי, יש יהודי מאחורי, בוא והרגו". (מתוך האמנה). היהודים מתוארים כעד כדי כך שנואים, שאפילו עצמים דוממים כמו עץ ואבן אינם יכולים לסבול את נוכחותם ומסגירים אותם לידי מוסלמים כדי שיהרגו אותם.

• "...הרי ליהודים שגזלן את פלסטין אין קשר עם העם היהודי בני ישראל שחיו בפלסטין מבחינת ייחוס... אכן הגיע זמן שהעולם כולו ידע את האמת על היהודים ואת אופי מחשבתם הגזענית ותוקפנית. המנטליות היהודית התאפיינה במשך תקופות בשקרים הללו, אשר הצמיחו בין השאר אמונה גזענית, אשר ניזונה מבידודם, אנוכיותם, ומשנאתם לאחרים". (מתוך ראיון עם דובר רשמי של חמאס, מאי 1990). היהודים מתוארים כגזלנים וגזענים, אשר פלשו בעורמה לארץ שאף פעם לא הייתה שייכת להם. כמו כן הכרוז מציין, כי יהודים שונאים ונלחמים לא רק עם ערבים, אלא עם כל אומות העולם.

•"אללה יפטור את העולם כולו מן הצרה היהודית, וכמו שהעולים לרגל מכפרים על חטאיהם בהקרבת קורבן במכה, כך יעלו היהודים לקורבן באל אקצה בידיים טהורות כידיהם של העולים לרגל". (מתוך כרוז, 28.7.1994) היהדות מתוארת כצרה ויהודים מושלים לקורבן שיש להעלותו- אין הם בני אדם, שכן אין מעלים קורבנות אדם למכה, אלא מעין חיה, אותה מעלים לקורבן. המרכיב הנוסף המופיע בכרוז היינו הצדקה מוסרית, עליה דנתי בפרקים קודמים. פעולות טרור מוצגות כפעולות רצויות לאללה, אשר בעבורם אפשר לזכות בכפרה. כך מעשה הרג עובר "טיהור" והופך ממעשה שלילי ונבזי של רצח למעשה קדוש של הקרבת קורבן.

•"היהודים הם מוצצי דם האדם, זורעי הרשע בכל תקופה, שונאי האנושות, נלחמים בכל דת וקדושתה. מאחר שאללה שילח בהם את זעמו, אין הם חוסכים מאמץ לתכנן ולהרוס חיי בני אדם, לחיות בדם בין גולגולות וגוויות. השלום בעבורם הוא מלחמה בעמי העולם, גזלת ארצותיהם, מציצת דמם והריסת חייהם במעשי תועבה ושחיתות". (11.9.1990) גם פה הכרוז מדגיש, כי היהודים נלחמים בכל הדתות- ולכן הסכסוך עימם אינו רק של ערבים, אלא של כל העולם. הם מתוארים כמי שאללה זועם עליהם- אנשים שחטאו ועשו פשעים גדולים ולכן אין מה לרחם עליהם. מכאן משתמע, כי זעמו של אללה נותן לגיטימציה להרג. אפשר אפילו לפרש את המשפט שמי שהורג יהודי מבצע את רצונו וגזר דינו של האל ולכן פטור מאחריות ויזכה לשבחים. מעבר לכך הכרוז שופע דימויים גועליים של יהודים כערפדים, מקור לכל רשע בעולם.

•"האויב ונציגו, יצחק שמיר, תוקפים את אישיותו של הנביא. היהודים רומסים את ספר הקוראן הקדוש ומשתמשים בדפיו כדי לנקות את מקומותיהם הטמאים. הכוחות הברבריים נכנסו למסגדים וסגרו אותם. הם יורים במתפללים ומונעים מהם להתפלל בהר הבית". (מתוך כרוז של תומכי החמאס, גרמניה, יוני 1989) פה יהודים מוצגים כמחוללי קודשי האיסלאם והורגים את החפים מפשע.

•"קח בידך אש פלדה ומחה את ראשיהם של יהודים. דקור בסכין, בנחישות ובשקיקה בכף ידך האמיצה וחזקה, דקירה שיש בה טעם של הנאה, בחזה של הציונות בת עוולה". (מתוך סרט וידאו, שחמאס הפיצה בשטחים, 1988). גם בשיר זה אפשר לראות, לדעתי, דוגמא של דה-הומניזציה למרות העדר כמעת מוחלט של דימויים וכינויים שלילים של מדינת ישראל ויהודים. הנימה, התוכן של השיר, המתאר את תהליך המתת האויב, לא נותן תחושה שמדובר בהמתת בן אדם. התחושה היא שמדובר ברצח של יצור מופשט ורשע- "ציונות בת עוולה".

ב. ייחוס האשמה לקורבן:

שימוש בטכניקה זו מאפשר להטיל את האשמה על מי שנגדו בוצעה פעולת טרור ולהציג את הפעולה עצמה כתגובה הכרחית על מעשי עוול שנעשו כנגד הטרוריסטים עצמם או מעשה של חוסר ברירה. גם טגוול (1987) במאמרו מדבר על העברת האשמה על המעשה מטרוריסטים שביצעו אותו לשלטון, נגדו הם נלחמים. לרוב, המשתמשים בטכניקה הזו מציגים את קורבנותיהם כאכזריים הרבה יותר מטרוריסטים עצמם- רוצחי נשים וטף. ברגע שקורבן הוצג ככזה, הפעולה הטרוריסטית מתקבלת באור חיובי יותר, אם לא כמעשה הכרחי מבחינה מוסרית. דוגמאות:

• "אם יש משהו שניתן לכנותו טרור, אלא הם מעשי הצבא הישראלי החמוש נגד אזרחים חסרי מגן מקרב עמנו". (מתוך הראיון עם ד"ר רנטיסי, 13.12.1992). הכרוז מתייג את הצבא הישראלי כארגון טרוריסטי ובכך מציג את חמאס כארגון הלוחם נגד הפושעים למען צדק.

• "למרות כדוריהם, למרות סוכניהם ולמרות מעשיהם הנבזים, עליהם לדעת, כי אלימות מולידה אלימות ורצח מוריש רצח, וצדיק מי שאמר שהטובע אינו חושש להירטב". (מתוך כרוז, 7.5.1994). גם פה מוצגת מדינת ישראל כמבצעת פשעים נגד העם הפלסטיני ופעולות החמאס הן תגובה הכרחית לכך.

• "על העולם לדעת שהיהודים המבצעים את פשעי הנאצים נגד עמנו- אנו נחזיר להם באותו מטבע". (מתוך כרוז, 7.5.1994)

• "גם כאשר השתמשנו בנשק חם, שימוש זה היה מכוון לצבא ולחיילים במדים, כלומר, מכוון לכיבוש שהוא כידוע העוול שיש להסירו..." (מתוך "אני מאמין" של שחי" יאסין במשפטו, 3.1.1990)

• "על האויב הציוני לדעת, כי אלימות מולידה אלימות ורצח מוריש רצח. צדיק מי שאמר שהטובע אינו חושש להירטב". (מתוך כרוז, 7.5.1994) הכרוז מדגיש, כי אלימות של תנועת החמאס הנה אך ורק תגובה לאלימות מצד ישראל, עובדה, המביאה לטרור ראייה של הגנה עצמית מחוסר ברירה וכך עושה אותו נטול ערך שלילי. עוד התבטאות ברוח דומה:

• "על העולם כולו לתמוך בתנועה הדבקה באדנותה, ושואפת להגן על עמה. אנו לא נעמוד בחיבוק ידיים בשעה שעמנו נתון לרדיפות ולדיכוי". (מתוך תגובת דובר החמאס, גושה, על כוונה אמריקאית לכול את חמאס ברשימת ארגונים התומכים בטרור. מרץ, 1993)

פה החמאס מוצגת כלוחמת למען העם הפלסטיני, כאשר ההגנה הזו היא חובתה המוסרית ותגובתה האלימה היא רק תגובה לפעולות האויב.

• "אנחנו, משפחת החוליה של עז אלדין אל קאסם, עשינו את פעולת הגייהאד. במעשינו הגנו על הקוראן. אנחנו, בני העם שאדמתו נכבשה וכבודו הושפל. מאות מנשינו, ילדינו וזקננו נהרגו. הרסו את בתינו וסגרו את מסגדינו. לנוכח כל אלה לא יכולנו לאטום את אוזנינו מלשמוע ואת עינינו מלראות... היום, כשאנו עומדים בפני בית המשפט שהוא כובש, אנו מבקשים לדון את הכובש על היותו כובש. (מחמוד, עיסא במשפטו, 30.8.1993). הנאשם מאשים את הצבא הישראלי בביצוע פעולות אנוכיות נגד העם הפלסטיני. פעולת טרור שהם ביצעו, לדעתו, היא רק פעולת נקם-תגובה הכרחית לנוכח המצב החמור.

4. אחריות למעשה.

קבוצה נוספת של פעולות אשר נועדו לנטרל את המוסר מופעלת ע"י העפלה או עיוות היחס שבין המעשה ותוצאתו.

א. התקת האחריות.

במקרה של התקת האחריות, אנשים רואים את פעולותיהם כנובעות מרצונם של המנהיגים יותר מאשר כתוצאה של רצונם החופשי. במקרה כזה הם לא רואים את עצמם אחראים למעשיהם וכך חוסכים מעצמם נקיפות מצפון. אך יחד עם זאת בנדורה מציין, כי טרוריסט מהשורה אינו מטיל את כל האחריות למעשה שביצע על המפקדים שלו, כיוון שאינו מעוניין, שיראו בו מכונה עיוורת לביצוע מעשי טרור כיוון שהדמיון הזה גורר אחריו דימוי שלילי שלהם- הם אינם מסוגלים לדבר למעט לבצע פקודות. למעשה הם שואפים להיות אחראים ושואפים לבצע את הפעולות המוטלות עליהם בצורה הטובה ביותר. ואכן, לא מצאתי בכרוזים התקת אחריות- חמאס לקחה על עצמה אחריות למעשי טרור שביצעה באמצעות כרוזים.

ב. פיזור אחריות.

בנדורה טוען, כי כוח ההרתעה שיש להענשה עצמית נחלש כאשר האחריות לביצוע הפשע מפוזר וזה מונע מאדם לצפות קשר ישיר בין מעשיו לתוצאות האיומות. האחריות יכולה להיות מפזרת במספר דרכים, למשל ע"י חלוקת עבודה. כיוון שבמסגרת עבודתי איני דנה באופן קבלת החלטות וביצוען בתוך הקבוצה, לא ארחיב דיון בסוגיה זו.

דרך נוספת לפזר אחריות היא ע"י החלטה קבוצתית לבצע מעשה מסוים. השיטה מאפשרת לכל אחד לחוש שאינו אחראי למעשה באופן בלעדי כיוון שהחלטה התקבלה ע"י קבוצה. בנדורה מדגיש, שכאשר כולם אחראים, למעשה אף אחד לא אחראי. בנדורה סבור, כי כל פעולה אשר בוצעה ע"י קבוצה, תיוחס ברובה לחברים האחרים שהשתתפו בפעולה. בהם הפרט יראה את האחראים לנזק שהפעולה גרמה.

ראיון דומה מבטא ויליאמס (1981) לטענתו, כל החברות פיתחו אמונות והערכות, בעזרתם סוגים מסוימים של אלימות במצבים מסוימים הופכים לגיטימיים. אחת השיטות היא ע"י פיזור אחריות והטיעון השכיח הוא: "כל אחד עשה זאת". אחריות אישית מועתקת באופן סיסטמתי לאחריות קבוצתית, למה שרדל (1980) קרא "דפרסונליזציה דרך ריקוד שבטי" (Depersonalization through the tribal dance). אדם "לובש" זהות מיוחדת-מסיכה, מדים וכ"ד והמעשים מוצגים כנורמות של הקבוצה ואשר בוצעו ע"י קבוצה. דוגמאות:

• "... על אויבינו הציוני השפל עוברים רגעים קשים... לאחר פעולת הלקיחה בשבי של הקצין הציוני, באזור לוד, פעולה שביצעה היחידה המיוחדת של גדודי אז אלדין אל קאסאם, ולאחר פעולת ההרג של קצין ציוני נוסף ופציעתם של שני חיילים אחרים בחברון האמיצה, פעולה, שאותה ביצעה חוליה לוחמת נוספת של גדודי אל קאסאם הגיבורים..." (מתוך כרוז, 14.12.1992). בכרוז ישנה לקיחת אחריות למעשה חטיפה ורצח של ניסים טולדנו ז"ל ופעולות טרור נוספות, אך יחד עם זאת לקיחת אחריות הנה קבוצתית ולא אישית-מצוין רק כי מי שביצע את הפעולה הם גדודי אל קאסם, אבל לא מצוינים שמות או אפילו רמזים מי עומד מאחורי השם הזה. אני סבורה, כי הסיבה היא לא רק טעמי המחותרת, אלא גם פיזור אחריות- כך שמבצע הפעולה חש אלמוני ונקי מנקיפות המצפון.

•...גדודי אל קאסם המפוארים מדגימים בגייהאד שלהם ובמאבקם הצבאי המהדהד את התנגדות החמאס והמוני תומכיה לכל הויתורים הלא לגיטימיים". (מתוך ראיון עם דובר החמאס, מאי 1990). גם בכרוז הזה אין שום פירוט מעבר לשם הכללי של גדודי אל קאסם.

•"פלסטינים שילכו למו"מ ישלמו על כך מחיר כבד ויקר. חמאס מתנגדת עקרונית לשימוש בנשק נגד פלסטיני כלשהו, אבל מי שיגבה את המחיר יהיה העם הפלסטיני". (איברהים גושה בראיון לאלחיאת). פה החמאס מאפשרת לרצוח בדם קר כל מי שילח למשא ומתן, תוך כדי התנערות מאחריות- היא מתנגדת לסוג אלימות כזה, אך יחד עם זאת היא גם מצדיקה את הרוצח, שלמעשה מייצג עם שלם, פועל בשמו ולכן אינו מרגיש שום אחריות למעשיו.

•" פעולת מחנה גלעד האדירה היא גולת הכותרת של עשרות ההתקפות המזוינות, אשר חוללו גיבורי האינתיפדה בתקופה האחרונה פעולת גבורה כזאת לא הייתה מאז אוסרת אלגיהאד". (מתוך כרוז, 15.12.1992) פה מבצעי פעולת הטרור הזו מסתתרים תחת שם עוד יותר כללי- "גיבורי האינתיפדה", למרות שהיה ידוע כי מי שבצע פעולה היו פעילי החמאס.

5. סיכום.

הממצאים אודות מכניזמים שונים של נטרול המוסר על מנת לאפשר ביצוע של מעשי זוועה, קיבלו תמיכה, לדעת בנדורה, במשך ההיסטוריה האנושית. מעשי אלימות רבים, שידועים לנו מההיסטוריה הקרובה והרחוקה נעשו, לדעת בנדורה לא ע"י מפלצות אנושיות, אלא ע"י תהליכים חברתיים שתוארו לעיל ובוצעו ע"י אנשים רגילים. לדעת בנדורה באמצעות גורמים מנטרלים אלו כל אדם מן השורה יכול לבצע מעשי רצח ואלימות ללא בעיה מוסרית כלשהי. מתאבדי החמאס אשר הורגים עשרות אזרחים נושאים על גופם כרוזים כדוגמת אלו, אשר הובאו לעיל. סביר להניח שניסוח של הכרוזים הללו מקל אליהם בביצוע מעשי זוועה הללו.

5. ממד הזמן בתעמולה הטרוריסטית.

טגוול (1987) טוען, כי טרוריסטים משתמשים לא רק ברשימה של טכניקות נטרול, אלא טכניקות הללו מהוות חלק מהסיפור, אותו מספר טרוריסט. לסיפור הזה יש את כל המרכיבים החשובים: הטובים, אותם מייצגים טרוריסטים באמצעות טכניקות שונות, הרעים, נגדם הם נלחמים; והחלק המקשר בין הצדדים ונותן ממד הזמן ועלילה לסיפור. כמו כן הוא משמש התחזית לניצחון "בלתי נמנע" של הטובים על הרעים. ללא ממד הזמן המאבק נראה כסטטי, לא מתקדם ולכן עלול להיראות כחסר תועלת:

• "...אנו נוכיח לממשלה הישראלית מי יירה את הכדור האחרון". (24.11.1995)

• ישראל תקום ותתקיים עד שיחסל אותה האיסלאם, כמו שחיסל את קודמיה. (מתוך

האמנה)

חמאס כתנועה אסלאמית פונדמנטליסטית מדגישה עושה שימוש מורכב יותר בתחזית הניצחון שלה על מדינת ישראל: בכרוזיה היא מציינת כי פועלת ע"פ "הנחיות" של אללה ולמעשה רק מבצעת את רצונו. וכיוון שהשמדת ישראל זה רצון האל, אזי הרצון הזה בטוח ימומש:

• הוי המאמינים, החזיקו מעמד ועמדו על משמרותיכם, יראת האלוהים תצליח את

דרככם. הוי המאמינים, העומדים על המשמר. הנה אתם ניצבים היום בדרך שבסופה יחול הגורל

האלוהי על היהודים ועל עוזריהם. רצון האל לצדכם והוא יעקור משורש את ישות היהודים

במוקדם או במאוחר בעזרת האל ישתבח. (מתוך כרוז, 7.5.1994)

• אללה קיבץ את כל היהודים בפלסטין לא על מנת שתהייה להם למולדת, אלא כדי

שתהייה להם לבית קברות. אללה יפטור את העולם כולו מן הצרה היהודית, וכמו שהעולים לרגל

מכפרים על חטאיהם בהקרבת קרבן במכה, כך יעלו היהודים לקרבן באל אקצה בידיים טהורות

כידיהם של העולים לרגל.

• "בית המשפט של ההיסטוריה לא ירחם עליכם! בעתיד יהיה הכל בידי האלוהים.

הסיסמא שלי היא אולי תהרגו אותי, אולי תקרעו אותי לגזרים, אבל לא תישארו על אדמתי"

(מאג'ד אבו קטיש, במשפטו, 30.8.1993)

• יש בינם מאמינים, אך רובם מושחתים. הם לא יזיקו לכם אלא במעט ואם ילחמו בכם ייסוגו מפניכם ולא ינצחו אתכם. הם נידונו להשפלה היכן שיהיו כי העלו את חמתו של אללה. הם נידונו לחיי מסכנות מכיוון שכפרו בפסוקי אללה והרגו את הנביאים בלא צדק. הם נידונו לכך משום שמרדו ועברו על החוק". (מתוך דרשת יום שישי במסגד השייך לחמאס, רצועת עזה, 1997).

פה ניתן לראות כיצד משתלבים זה בזה שני מרכיבים: דה-הומניזציה ואמונה בניצחון בלתי נמנע: בדרשה מוסבר, כי יהודים הביאו על עצמם את כעסו של אללה בשל הפשעים שעשו ולכן דמם מותר (דה-הומניזציה). מצד שני הדרשה מסבירה כי אללה נתן את היהודים בידי המאמינים כעונש על הפשעים שהם עשו. לכן למוסלמים יהיה קל לנצחם.

לדעת טגוול, המסר של "הניצחון הבלתי נמנע" מועבר ע"י טרוריסטים לא רק ע"י הכרזה ישירה על כך, אלא גם ע"י הדגשת החולשה וחוסר אונים של האויב שלהם. טגוול מדגיש, כי הנושא של הניצחון בלתי נמנע צריך להתאמת באמצעות פעולות מוצלחות. פרסום פעולות כאלה מציג את האויב כחסר אונים ואת הטרוריסטים כמנצחים:

• "...על אויבינו הציוני השפל עוברים רגעים קשים, והוא שרוי בהיסטריה ובחוסר איזון

לאחר פעולת הלקיחה בשבי של הקצין הציוני, באזור לוד..." (14.12.1992)

• "הפעולה הראשונה שבוצעה בה חטיפת חייל ישראלי על ציודו ונשק בתוך עומק ישראל, והטמנת גופתו בלי שיוכלו כוחות האויב לגלותו, הפרסום הרב גרם למשבר נפשי בתוך צבא והעם היהודי". (אל חטיפת חייל אבי ספורטס ז"ל)

שאבי ושקד (1994) מדגישים, כי ישנו יסוד חשוב נוסף, הקשור לממד הזמן, ברטוריקה של תנועת החמאס- הסובלנות. ההתמדה, ע"פ הפונדמנטליסטים הסוניים, היא מידה נעלה, שיש לדבר בשבחה ולאמצה כדרך חיים. למאבק לשחרור פלסטין מכניס מושג הסבלנות ממד של אורך נשימה: בסובלנות ובג'יהאד ימוגר הכיבוש.

• "...ברם, אנו מאמינים כי אנו בידי אללה וכל אשר עלינו לעשות היא להיעזר בסבלנות ולהמשיך בדרכנו... כל אלה מהווים חבלי לידה של הניצחון הגדול, שאליו משתוקקים המאמינים". (מתוך מאמר ב"צאות אלחאלק ואלחוריה", מרץ, 1992)

• רצון האל לצדכם והוא יעקור משורש את ישות היהודים במוקדם או במאוחר בעזרת האל ישתבח. (מתוך כרוז, 7.5.1994)

חמאס...מהווה חוד החנית במלחמת ההתשה שעלולה להמשך גם שלושים, גם ארבעים שנה, עד שיבין האויב הציוני שהאדמה אינה שייכת לו. (מתוך אמנת החמאס).

6. תרבות תיאורית (narrative culture) כמניע לטרור.

טולוליאן (1989) מדבר על כך, כי אי אפשר לראות את הטרור כתופעה פוליטית גרידא, אלא צריך לבחון אותה בקונטקסט פוליטי חברתי ולכן הוא שם דגש רב על חשיבות סיפורים על העבר, אותם מספרים הטרוריסטים להבנת המניעים לפעולות הטרור שלהם וניבוי המשך דרכם, כיוון שהם משקפים לא רק את העבר, אלא גם משמשים כמדריך לפעולות הבאות. הסיפורים הללו משלבים בין חיי הפרט לבין ערכי החברה, מראים כיצד הפרטים צריכים לחיות ולמות על מנת לשרת את החברה שלהם. לטענתו, מיקום הטרור אינו רק מיקומו הגיאוגרפי, אלא שילוב של מקום וזמן. שילוב זה בא לידי ביטוי בסיפורים היסטוריים של אותה קבוצה ומהווים קונטקסט תרבותי, בו צומח טרור. טולוליאן מדבר על וורטאן (Vartan) קדוש מעונה של הכנסייה הארמנית שחי במחצית השנייה ל המאה ה-15 ונפל יחד עם 1036 מחבריו בקרב עם הפרסים. וורטאן מתואר כמי שסיכן את חייו כדי לשחרר את הנצרות הארמנית, המהווה מרכיב חשוב גם היום בהגדרת הזהות הלאומית. מפה נלמדים גם ערכים נוספים כגון הקרבה עצמית למען המולדת.

רפפורט (1990) סבור, כי המסורת של המוסלמים הסוניים והשיעים- המבוססת על פרשנות חיי מוחמד וממשיכיו דומה מאוד למה שטולוליאן קורא סיפורים תיאוריים (projective narrative): מוחמד, בדומה לוורטאן, מהווה דוגמא, כיצד מוסלמים צריכים לחיות. עם הזמן פותחו גם מיתוסים תרבותיים נוספים שמטרתם להוות מופת למוסלמים בני ימינו. בדומה לטרוריסטים ארמניים, גם תנועת החמאס נאבקה למען השבת עצמאות לעמה מהשלטון הזר. לכן אני מניחה, כי גם הם יעשו שימוש דומה בסיפורים מן העבר על מנת לקבל לגיטימציה לפעולותיהם:

• "אני שואל, האם יש מן הצדק בכך שהעם הפלסטיני המוסלמי יגורש מאדמתו לאחר שהו ישב עליה כבר אלפי שנים?" (מתוך "אני מאמין" של שחי' יאסין במשפטו, 3.1.1990) שיחי' יאסין מדגיש, כי עמו גורש מאדמת פלסטין לאחר שישב עליה אלפי שנים ולכן זכותו להתגורר פה ולהלחם למען זכות זו. למעשה הוא מקשר בין היסטוריה של אלפי שנים שפלסטינים התגוררו פה לבין פעולות טרור של חמאס.

• עז אלדין אלקאסם זרע את רוח הגייהאד והנכונות להקרבה עצמית. סיסמתו- ניצחון או מות קדושים. דמם של עז אלדין אלקאסאם ואנשיו הדליקו את שלהבת המרד הגדול בשנת 1936. השאהיד יבד אלקאדר אלחוסניני המשיך את דרכם, וכך עשו האחים המוסלמים במלחמת 1948. הנוער המוסלמי ממשיך את דרכו בפלסטין, שואב את כוחו מהמסגדים שבהם שורה רוחו של אלקאסאם..."(מתוך כרוז, 12.5.1995). הכרוז מדבר על המשכיות היסטורית בין עז אלדין אלקאסם שהקריב את עצמו, לטענת החמאס, למען שחרור מולדתו, דרך אלחוסניני אל גדודי אלקאסם שנקראים על שמו וממשיכים את מאבקו. בדומה לו הם מוכנים להקריב את חייהם על מנת לשחרר את עמם. למעשה דמותו של אל קאסם ברטוריקה של חמאס, דומה לדמותו של וורטאן כפי שהוצגה אצל טולוליאן (1989).

לפי דיברי רפפורט (1990), להבדיל מקבוצות טרור אחרות, אשר עיניהן נישאות אל העתיד, למענו הם נאבקים, עיני טרוריסטים דתיים נישאות אל העבר- אל אותו עידן, בו הדת שלהם הייתה בשיא צמיחתה; ומטרתם להחזיר את תור הזהב הזה. דוגמאות:

• "אנו רוצים לאחר מכן שדגל אללה ישוב להתנוסס על אותן נחלות, שבעבר זכו לאיסלאם וכל המואזין נשמע בחוצותיהן בהללו את אללה... הים התיכון והים האדום צריכים לחזור ולהיות אגמים אסלאמיים..."(מתוך כרוז, אוגוסט, 1992). הכרוז מדבר על כך השיבה לסדר שהופר בעקבות הכיבוש הישראלי. לפי כרוז זה, מטרת התנועה היא להשיב את הסדר על קנו- שפלסטין תהפוך שוב למדינה ערבית. כמו כן הכרוז מדבר גם על כיצד צריך לפעול על מנת להגשים מטרה זו- להלחם ולמות מות קדושים.

• "...מטרת התנועה היא שחרור אדמת פלסטין והשבתן לחיק האיסלאם באמצעות מלחמת קודש נגד יהודים והציונים." (מתוך עקרונות התנועה, 10.12.1987)

7. משמעות סימבולית ברטוריקה של תנועת החמאס.

ארגוני הטרור עושים שימוש נרחב במשמעויות סימבוליות של פעולות הטרור שלהם. סימבוליות, לדעת ג'ריטס, (1992) מהווה מרכיב מכריע בבחירת מטרות הפיגוע (מקום הפיגוע והקורבנות) ותאריך הפיגוע. טקטיקה זו אמורה להעיד, לדעת מבצעי הפעולה, על הקשר ההדוק שלהם עם העם שלהם- הם מודעים וזוכרים את התאריכים החשובים. כמו כן טרוריסטים יכולים לבחור לבצע פיגוע גם בתאריך חשוב לאויביהם על מנת לרכוש פרסום ואהדה בקרב תומכיהם:

• היום, 13.12.1992, יום השנה השישי להקמת תנועת החמאס, בוצעה חטיפה של קצין צבא הכיבוש. (מתוך הודעה על חטיפת ניסים תולדנו ז"ל). מההודעה עולה, כי בחירת מועד החטיפה לא היה מיקרי, אלא היה ציון יום הקמת התנועה.

• "...הפיגועים נערכו במלאת 50 יום לחיסול יחיא עיאש ושנתיים לטווח במערת המכפלה". (מתוך כרוז, שהפיצה חמאס לאחר פיגוע ראשון בקו 18 בירושלים ופיגוע באשדוד שהתרחש באותו יום, 24.2.1996). גם כאן הכרוז מציין כיבחירת תאריך לביצוע הפיגועים לא היה מיקרי, אלא זו היא נקמה על חיסול ה"מהנדס ורצח מתפללים בחברון.

משמעות סימבולית ישנה גם בבחירת השם לארגון: "...חמאס" שמשמעה "התלהבות", "גבורה", "להט". האות "א" הכלולה בה באה להבליט את האסלאמיות של התנועה..." (מתוך עדות של שיחי יאסין במשפטו).

8. טרוריות כרטוריקה אפידאקטית (Terrorism as epideictic rhetoric)

אריסטו חילק את הרטוריקה לשלושה סוגים עיקריים: !. משפטית, 2. פוליטית, 3. אפידאקטית- טקסית. לדעת לימאן (1987), נוטים לשייך את הרטוריקה הטרוריסטית לסוג השני של הרטוריקות בחלוקה האריסטוטלית- הרטוריקה הפוליטית, אך לדעתו אפשר לסווג את החלק הניכר מהרטוריקה הטרוריסטית גם כאפידאקטית.

רטוריקה אפידאקטית מוגדרת כרטוריקה, אשר מתפקדת כגורם מחזק של הערכים הקיימים: ע"י שבח של ערכים מסוימים וגינוי ערכים אחרים, השיח האפידאקטי פועל להעלאת דבקות בערכים של הדובר והקהל. לכן, נאום אפידאקטי אינו רק "מסגרת לאירוע", אלא משמש כאמצעי לשמר את היררכיית הערכים של הפרט.

לימאן גורס, כי על מנת להבין את הרטוריקה הטרוריסטית כאפידאקטית, צריך להתייחס לטרור כאל תגובה. אם טרור הוא תגובה, אזי גם הרטוריקה שלו אינה צומחת יש מאין. היא צומחת כתגובה לשיח קיים ומהווה חלק מהשיח ה"נ"ל. לכן היא יותר דיאלוג מאשר מונולוג. כאשר טרוריסטים מפעילים אלימות, הם משתמשים ברטוריקה אפידאקטית- באמצעותה הם מפגינים, כי ערכיהם תקינים, וערכי המערכת הם שגויים. טרוריות מתבסס בד"כ על דחייה כוללת - הוא מתנגד לסדר החברתי הקיים, לשלטון, ורוצה להביא לשינויים בדרכי האלימות. לא משנה אם הסדר הוא דמוקרטי או לא, אלימות הנה אנטיטיזה לסדר. שימוש באלימות תוצדק בכך, שהשלטון הוא רע, ולכן ערכים אשר מנוגדים לשלטון הנם טובים. אלימות הנה גם אנטיטיזה לתקשורת- כאשר בני אדם מסכמים להתקשר אחד עם השני, הם משדרים כבוד והערכה כלפי בן השיח שלהם. שימוש באלימות הנה למעשה דה הומניזציה של הקורבן, כיוון שתקשורת היא מאפיין של בני אנוש בלבד. ע"י דחיית ערכים של האחרים באמצעות אלימות, הם מאמתים את הערכים שלהם עצמם. אימות זה הוא פונקציה ראשונית של רטוריקה אפידאקטית כפי שראינו לעיל, מטרת הרטוריקה האפידאקטית היא לחזק את הערכים של הקבוצה. אם כן, בכך היא מחזקת גם את מעמדה של הקבוצה, המחזיקה בערכים הללו. הרטוריקה האפידאקטית מתפקדת כהצדקה נוחה של הטרור, אפילו אם ההצדקה אינה מהווה סיבה אמיתית לפעולה. דוגמאות:

•אומה המיטיבה לדעת את מלאכת המוות ויודעת כיצד למות, יעניק לה אלוהים חיים מכובדים בעולם הזה וחיי נצח בעולם הבא. בכרוז הזה נאמר, כי עם החברה מחנכת את בניה למות קדושים- היא תתוגמל בחיים עולם הבא, זאת אומרת שערכי החברה הם נכונים עם היא תזכה לחיי עולם הבא.

•הסכסוך עם האויב הנו סכסוך תרבותי בין שתי אמונות: האמונה היהודית הכוזבת, גורסת כי פלסטין הנה הארץ המובטחת וחולמת על ההתפשטות מן הפרת ועד הנילוס, והאמונה המוסלמית הרואה בפלסטין אדמת ווקף אסלאמי, שלא ניתן לוותר ולו על גרגר ממנה. (14.12.1990) בכרוז הזה מתבטא הניגוד האפידאיקטי בין הערכים הטובים של החברה המוסלמית והגרועים של החברה היהודית מובע באופן ברור.

•הייחודיות של חמאס נובעת משליחותה הנצחית, שמיקדה את היעד שלה בשחרור האדם מן הבורות ומן השחיתות החברתית. פה ישנו ניגוד בין המטרה הנעלה של תנועת החמאס לבין מה שמייצג בעיניה העולם המערבי וישראל בפרט- שחיתות ובורות.

•אנו לא הרגנו מעולם אפילו ילד אחד או אישה אחת או זקן אחד. בו בזמן אנו, ולא רק אנו אלא כל העולם עדים כיצד צבא שלם, מאורגן, ומאומן הרג והורג עדיין במספרים עצומים זקנים, נשים וטף. (מתוך "אני מאמין" של שחי' יאסין במשפטו, 3.1.1990) בדומה לכרוז הקודם גם פה ישנו ניגוד בין הערכים הנעלים של תנועת החמאס שאינה הורגת מי שאינו מייצג "צבא הכיבוש" לבין צבא "הכיבוש עצמו" שאינו מרחם על חפים מכל פשע.

•הברית בין צלבנים, הציונים והערבים הכופרים לא תוכל לעמוד נגד אמונה אסלאמית. (3.9.1990 - תגובה על כניסת הכוחות של ארה"ב למפרץ הפרסי). הכרוז מדגיש את הניגוד בין האמונה האסלאמית לבין שאר אומות העולם. מהשווא עולה, שכל מי שאינו מוסלמי מאמין היינו כופר ולכן רע.

•על היהודים להבין, כי על אף בתי הכלא, בתי המעצר וכבליהם, למרות הסבל שהוא מנת חלקו של עמנו תחת הכיבוש הפושע, למרות מפלי הדמים הניגרים בכל יום ולמרות הפצעים, יש לעמנו יכולת עמידה וסבלנות רבות יותר מכל העושקים המתנשאים. (מתוך כרוז, 10.10.1997). הכרוז מציג את היהודים הרוצחים ושופכי דם של חפים מפשע ולעומתם מוצגים הפלשטינאים כקורבנות. הסבלנות, שהיא מושג חשוב במסורת תנועת החמאס, מוצגת כערך חיובי אצל הקורבנות. בכך רומז הכרוז, כי באמצעותה הם יוכלו לנצח את האויב.

9. ג'יהאד ומות קדושים כמוטיבים מרכזיים ברטוריקה של תנועת החמאס.

טולוליאן (1987) מציין, כי דת ופוליטיקה קשורים קשר הדוק זה עם זה ושואבים השראה אחד מן רעהו. הוא סבור, כי הדרך הטובה להבין את הטרור הארמני, בו הוא עסק, היא לא רק בקונטקסט של התופעה הפוליטית, אלא גם בקונטקסט תרבותי. בפרקים קודמים הראתי עד כמה חשוב התפקיד שמשחקת "תרבות תיאורית" ברטוריקה של תנועת החמאס.

רפפורט (1990) סבור, כי טרוריסטים השואפים את השראתם ממקורות דתיים, ובעיקר מוסלמים, סבורים כי מטרותיהם וכוונותיהם מוכתבים ע"י ישות נעלה ואף בן אנוש אינן רשאי לערער עליה.

כפי שראינו במבוא מונחים כגון "ג'יהאד" ו"חלל קדוש" הם בעלי שורשים עמוקים בתרבות הדתית של האיסלאם. באמצעות הבטחת גן עדן וכפרה על כל החטאים למתאבדים אשר מבצעים פעולות טרור נגד ישראל, החמאס מנסה לגייס מתנדבים לפעולות אלה. דוגמאות:

• מאות הפצועים ועשרות חללים אשר הקריבו את נפשם...למען האלוהים, למען כבוד אומתם ולמען השבת זכותנו במולדתנו, הם אשר יניפו את דגל האלוהים עלי אדמות והם הביטוי הנאמן לרוח ההקרבה של עמנו... זוהי הוכחה לעולם כי עם מבקש את נפשו למות, לא ימות לעולם... ידעו היהודים שמדיניות האלימות תיענה באלימות קשה ממנה, באמצעות בנינו ונערינו הכמהים לגן עדן, וכמיהתם עולה בהרבה על כמיהת אויבנו לחיי עולם הזה. (מתוך כרוז, 7.5.1994) הכרוז מעביר מספר מסרים חשובים: אלה אשר כבר נהרגו הם לא סתם הרוגים, אלא הקריבו את עצמם למען אללה (שאהידים), ובכך הכרוז רומז שכל אחד אשר ילך בדרכם יוכרז כשאהיד; מצביע כי החללים לא היו יוצאי דופן, אלא הם חלק בלתי נפרד מהעם ולכן כל אחד יכול לעשות את מה שהם עשו; הבטחת שכר לכל שאהיד אחרי סיום המשימה- גן עדן.

• האיסלאם הוא המקור, ממנו שואבת חמאס את רעיונותיה, אללה הוא תכליתה, שליח מופת עבורה, הקוראן הנה חוקתה, הג'יהאד היינו דרכה ומוות בדרכו של אללה היינו גדול במהוויה. (מתוך אמנת החמאס) הכרוז מבטא את תפיסת עולמה של החמאס, שבמרכזה- הג'יהאד ומות קדושים.

• אומה המיטיבה לדעת את מלאכת המוות ויודעת כיצד למות, יעניק לה אלוהים חיים מכובדים בעולם הזה וחיי נצח בעולם הבא. (מתוך כרוז, 19.8.1994) הכרוז מדבר על האומה כולה, ומצביע על השכר של חיי נצח עבור מות קדושים.

• על חרב הגיהאד תהייה אמונתנו. שאיפתנו הנעלה ביותר היא מות קדושים. הכרוז מבטא את עקרונותיה של תנועת החמאס.

• סלסלי קולך בשיר, הוי אם החלל, כי יום נפול בנך הוא חג; (מתוך כתובות קיר שהפיצה חמאס ברצועת עזה בזמן האינתיפאדה). הכרוז נוקט בטקטיקה שונה מאשר הכרוזים הקודמים- הוא אינו פונה אל המתאבדים הפוטנציאליים ישירות, אלא דרך פניה לאמהות השקולות- ברגע שמות הבן אינו אבל אלא חג, זאת אומרת שהבן עשה מעשה טוב, הוריו ישמחו. ולכן כל מי שרוצה לשמח את הוריו יכול לבחור בדרך הזו.

• אם גזלו את מימך, הוי עץ הזית, חמאס תרווה אותך בדמה; (מתוך כתובות קיר שהפיצה חמאס ברצועת עזה בזמן האינתיפאדה). גם פה אין פניה ישירה למתאבדים, אלא חמאס מביע נכונות להקריב את נפשה בכדי לתת חיים אפילו לעץ זית, שלא לדבר על בני אדם הסובלים תחת הכיבוש.

• עלינו ללכת בצעדים איתנים עד סוף המסלול אל היעד שהתווה לנו אללה...אנו מצוידים באמונה איתנה ובנפשות שאדיר חפצן למות מות קדושים למען אללה. (מתוך כרוז, אוגוסט, 1992)

הכרוז לא רק מביע נכונות ורצון למות מות קדושים, אלא הוא מדגיש כי דרך שבה הולכת התנועה היא הדרך הנכונה כי אללה התווה אותה.

• "כיצד נפלת, חלל? נשאל המת. יכולתי להימלט, ענה השאהיד, אך בראותי מספר חיילים, השלכתי רימון יד על חמישה מהם ויריתי על אחרים. זכיתי בארבע מאות כדורים שפילחו את גווי והשקיתי בדמי את אדמת עזה הצמאה". (מתוך ראיון דימוני עם יאסר נמרוטי, ממפקדי גדודי אז אלדין אלקאסם, 1992). הראיון הזה נועד, לדעתי, ללמד את המתאבדים הפוטנציאליים כיצד לנהוג על מנת לזכות בתואר השאהיד הנכסף.

• מבצעי פעולות ההתאבדות הם הטובים ביותר מבין כל השאהידים. פלסטיין היא אדמה קדושה שיש להקריב למענה נפשות, דם, רכוש. (מתוך דרשת יום שישי במסגד תנועת החמאס, רצועת עזה, 1995)

• כאשר נהרג בעל הזכות במלחמתנו למען זכותו הוא נחשב אצל אללה לשאהיד. קיימת חובה קדושה להגן על ירושלים ועל אדמת פלסטיין. (יחאי אסמאעיל, פרשן דתי, המזוהה עם תנועת החמאס).

• הפעולות שחמאס ביצעה בפלסטין נחשבות לגייהאד למען אללה ולא לטרור וההרוגים בה הם שאהידים ולא מתאבדים. הישראלים גזלו את פלסטין, הרגו את יושביה וגרשו את הנותרים. לפיכך, חובה להלחם בהם כהגנה על אדמה וכבוד. (מתוך דרשת יום שישי במסגד של חמאס, מפיו של קרצ'אוי, 1997). הכרוז אינו רק מכריז על המחבלים המתאבדים כשאהידים, אלא גם מסביר למה. ההסבר הזה מהווה גם הצדקה מוסרית (ראה סעיף 4) - לנוכח הפשעים שביצעו היהודים אין דרך אחרת להתמודד עימם, אלא בגייהאד.

• הווי הלוחמים למען אללה... אללה ישתבח קנה מהמאנים את נפשם ורכושם, מה פירוש הקינה הזו? מה משלם המאמין במסחר הזה עם אללה? אללה קונה מהמאמינים את נפשם ורכושם והמחיר הוא גן עדן. האם יש דבר גדול יותר מהקנייה הזאת והתמורה הזאת? והתנאי הוא שהאמין ילחם למען אללה ולא למען שלטון או רכוש. הקוראן אומר: מי שנלחם אין מנוס מלהרוג ולהיהרג למען אללה שהרי אללה הבטיח בכל ספריו הקדושים להעניק לו את גן עדן בתמורה להקרבה שהקריב למענו, כדי להעלות את דברו ולהביס את דיברי הרשע והסטן. אללה מבטיח לאלה שמכרו את נפשם לו לבשרם בזכיה גדולה. אין מסחר טוב יותר ואין מכירה טובה יותר. (מתוך דרשת יום שישי). הדרשה מסבירה בפירוט ובברור את מושג השאהיד לפי נקודת השקפתה של חמאס, תוך שכנוע לבצע פעולות טרור נגד "הרשע והסטן (דה- הומניזציה) ולזכות בגן עדן. עוד מרכיב שניתן לזהות בדרשה (למעט דה- הומניזציה וקריאה למות קדושים) הוא הצדקה מוסרית- ההדגשה כי המלחמה היא אינה למען השגת שלטון או טובות הנאה, אלא מלחמה למען מטרה נעלה של שחרור המולדת.

• "...בגייהאד המת הוא שאהיד והמלאכים מעידים עליו בפני אללה: "אלו זה הבא מלב המערכה הוא מאושר"... אללה מבשר את הלוחמים כי העולם הבא יהיה להם בסוף וכי הצדק יביס את השקר... הבה נקריב את נפשנו למען אללה כדי להביס את היהודים מאדמת פלסטין. היו מאושרים בבחירתכם זו משום שזוהי הזכיה הגדולה. כל זה עלינו ללמד את האנשים באמצעות פצעינו ולכתוב אותו לדורות הבאים, שהרי המות למען אללה בכבוד והדר עדיף על עולם שבו יש השפלה וכניעה. מות חללים הוא התעודה הרמה ביותר בפנקס ההיסטוריה ודמו של השאהיד הוא מגן השומר על הדורות הבאים והסולל להם את הדרך לניצחון. (מתוך דרשת יום שישי). הדרשן מהלל את אלה אשר בחרו להתאבד למען אללה, מבטיח להם גן עדן, מדבר על הניצחון בלתי נמנע- השקר, אותו מציגים היהודים יובס ואמת של האיסלאם תשתלט על העולם.

10. דיון.

כל התיאוריות, אשר הוצגו בעבודה מצאו אישוש מלא או חלקי ברטוריקה של תנועת החמאס: הראתי, כיצד מופיעים ברטוריקה של חמאס 3 מעגלים של תפיסת העולם, אשר נידונו בפרק 3. ההשערה, שתנועת החמאס, כמו כל תנועת טרור אחרת, תציג את צמה כאבנגרד אליה במלחמה נגד מדינת ישראל אוששה.

כמו כן מצאתי את מרבית מנגנונים לנטרול המוסר, עליהם דיבר בנדורה (פרק 4). לא מצאתי דוגמאות ל: עיוות משמעויות האירוע והתקת אחריות. הסיבה יכולה להיות נעוצה בכך, שתנועת החמאס שואפת להפיץ את מעשיה בקרב קהל יעד רחב ככל האפשר על מנת לזכות בתמיכתו ואהדתו. עיוות או הסתרת פעולות הטרור שלה לא יביאו אותה להשגת מטרה זו. סיבה נוספת יכולה לנבוע מכך, שבאמצעות הפעלת מנגנוני נטרול המוסר האחרים, הצליחה תנועה לנטרל את רגשות האשם ולכן אינה חשה שום צורך להסתיר את מעשיה. לגבי מנגנון של פיזור אחריות שנועד גם הוא לנטרל את רגשות האשם, הבאתי מספר המחשות למה שויליאמס קרא "דפרסונליזציה דרך ריקוד שבטי". יחד עם זאת ישנו ספק, האם דפרסונליזציה זו נועדה לשרת את מנגנוני נטרול המוסר בלבד. ייתכן מאוד, כי אי-נקיטה בשמות מבצעי הפעולה מתבצעת מטעמי מחתרת.

כמו כן אוששה ההשערה, כי תרבות תיאורית משחקת תפקיד חשוב ברטוריקה הטרוריסטית. תעמולת החמאס, אשר נבחנה, דומה מבחינת מרכיביה העיקריים לתעמולת קבוצת טרור הארמניות, אותם בחן טולוליאן. אוששה גם טענתו של טגוול אודות תפקידו החשוב של ממד הזמן בתעמולת החמאס. מרכיב ייחודי נוסף, המאפיין את חמאס כתנועה דתית-סוניית הוא סבלנות.

השערה נוספת אשר אוששה בעבודתי היא אודות לשימוש ברטוריקה אפידיאקטית ע"י תנועת החמאס.

מרכיב אחרון, בעל חשיבות מכרעת ברטוריקה של תנועת החמאס הוא התייחסות לגייהאד ומות קדושים כאמצעים לגיוס מבצעי פעולות הטרור. מרכיב זה והיחס לסבלנות ההכרחית לניצחון הנם ייחודיים לתנועות טרור בעלות גוון דתי-לאומי.

כל המרכיבים הללו יחדיו נותנים ראייה ברורה יותר של תהליכים, אשר מאפשרים ביצוע פעולות טרור נגד מדינת ישראל, גיוס תמיכה ואהדה לחמאס בקרב העם הפלסטיני. לאור האמור לעיל, אפשר להגיע למסקנה, כי אידיאולוגיה של תנועת החמאס משלבת עקרונות דתיים פאן-אסלאמיים יחד עם שאיפות לאומיות פלסטיניות. היא גורסת כי אדמת פלסטין היא קודש אסלאמי, השייך למוסלמים עד קץ הימים: שחרור פלסטין כולה - מהים ועד נהר, היא מטרה אסטרטגית שאין נעלה ממנה. בתוקף עמדות אלה מתנגדת החמאס לכל משא ומתן עם ישראל ופוסל ממילא את רעיון האוטונומיה ותהליך השלום.

11. סיכום ומסקנות.

בעבודה זו ניסיתי לבחון את השימוש ברטוריקה של תנועת החמאס. שאלות המחקר שלי היו: מהן המטרות, אותן רוצה להשיג חמאס, מהי תכליתה. לאור התיאוריות שנבחנו במהלך העבודה ובמסגרתה המצומצמת, מצאתי שתי מטרות עיקריות: נטרול נקיפות המצפון, אשר היו עלולות להתעורר אצל הטרוריסטים בעקבות מעשי רצח וחבלה שביצעו וזכייה באהדה ותמיכה של ציבור הפלסטיני על מנת לגייס כוח אדם ואמצעים להמשך המאבק המזוין בישראל. כהצעה לעבודת המשך- הייתי רוצה להשוות את הטכניקות, בהן נקטת תנועת החמאס ברטוריקה שלה עם טכניקות של קבוצות טרור אחרות- הן דתיות והן חילוניות. כמו כן הייתי רוצה להשוות בין רטוריקות של קבוצות טרור דתיות מזרמים שונים או מדתות שונות. כמו כן הייתי רוצה להרחיב את המחקר על תנועת החמאס ולבחון את יחסה עם התקשורת הישראלית- מהם המסרים, אותן היא מעוניינת להעביר לציבור הישראלי, באילו אמצעים משתמשת לצורך כך, מהי מטרתה.

מטרת עבודתי היה ניסיון לבחון את רטוריקת תנועת החמאס על מנת להבין ביתר בירור את דרכי פעולתה על מנת לנסות ולפתח אמצעי סיכול והגנה יעילים כנגד מתקפות הטרור שלה. זוהי עבודת השמך החשובה ביותר, אשר יכולה לסייע במניעת שפיכות דמים בעתיד. _

ביבליוגרפיה.

1. דובר צה"ל, (1992), תנועת החמאס- חומר רקע.
2. נתינהו, ב., (תשמ"ז), מבוא, בתוך ב. נתינהו(עורך) טרור. תל- אביב: ספרית מעריב.
3. עיתוני "מעריב", "ידיעות אחרונות" ו"הארץ" מתאריכים: 24.1.1995, 29.3.1995, 25.7.1995, 24.2.1996, 3.3.1996, 5.3.1996.
4. שאבי, א., שקד, ר., (1994), חמאס- מאמונה באללה לדרך הטרור. ירושלים: כתר הוצאה לאור.
5. Bandura, A., Underwood, B., Fromson, M. E. (1975), Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. Journal of Research in Personality 9, 253- 269.
6. Bandura, A.(1990),Mechanisms of moral disengagement, In: Reich, W. (EDT) Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind. (pp. 161-191). New - York: Cambridge Press.
7. Bandura, A.(1991), Social cognitive theory of moral thought and action, In: Starr, D., Handbook of moral behavior and development (pp. 45-103)._Hillside: Lawrence Elbaum Associates.
8. Crenshaw, M.,(1982), Introduction: reflections on the effects of terrorism. In: Crenshaw, M. (edt.) Terrorism, legitimacy and power. (pp. 25-28). Middletown: Wesleyan University press.
9. Gerrits, R.P.J.M., (1992), Terrorists perspectives: memoirs. In: Paletz, D.A. and Schmid, A.P. (EDT.) Terrorism and the media. (pp.29-62). Newbury Park: Sage publications.

10. Kramer, M., (1990), The moral logic of Hizballah. In: Reich, W. (EDT.) Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind. (pp. 131-161). New - York: Cambridge Press.
11. Laqueur, W.,(1987),The age of terrorism. Boston: Little, Brown and company.
12. Leeman, R. W.,(1987), Rhetoric and values in terrorism. In: Slann, M. and Schechterman, B. Multidimensional terrorism. (pp. 45-57), Boulder: Lynne Rienner publishers inc.
13. Maranto, R., (1987), The rationality of terrorism. In: Slann, M. and Schechterman, B. Multidimensional terrorism. (pp. 11-19), Boulder: Lynne Rienner publishers inc.
14. Marmors, J.,(1978), Psychological roots of violence. In: Sadoff, R.J., Violence and responsibility. (ch.1), New York: Medical and scientific books.
15. Merari, A. The readiness to kill and die: Suicidal terrorism in the Middle East. In: Reich, W. (EDT.) Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind. (pp. 192-211). New - York: Cambridge Press.
16. Picard, R.G., (1993), Media portrayals of terrorism. Iowa: Iowa university press.
17. Provizer, N. P., (1987), Defining terrorism. In: Slann, M. and Schechterman, B. Multidimensional terrorism. (pp. 3-11), Boulder: Lynne Rienner publishers inc.

18. Rapoport, D.,C.,(1990), Sacred terror: a contemporary example from Islam. In: Reich, W. (EDT.) Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind. (pp. 103-130). New - York: Cambridge Press.
19. Rubinshtein, R. E. (1987), Alchemists of revolution. New- York: Basic Books.
20. Palmer, R. R.(1989),Twelve who ruled. Princeton: Bicentennial edition.
21. Schaffert, R. W.,(1992), Media coverage and political terrorists. New York: Praeger publishers.
22. Tololyan, K.,(1987), Martyrdom as legitimacy: terrorism, religion and symbolic appropriation in the Armenian diaspora. In: Stewart , A., and Wilkinson, P., (eds.), Contemporary research on terrorism. (pp. 89-103). Aberdin: Aberdin university press.
23. Tololyan,K.,(1989),Narrative Culture and the motivation of the terrorist. In: Gergen and Shotter (eds.), Texts of identity (pp. 99-118). London: Stage publishers.
24. Tugwell, M.,(1987), Terrorism and propaganda: problem and response. In: Stewart , A., and Wilkinson, P., (eds.), Contemporary research on terrorism. (pp. 409-418). Aberdin: Aberdin university press.
25. Williams, R. M.,(1981), Legitimate and illegitimate uses of violence. In: Gaylin, W., Macklin, R., Powledge, T. M., (eds.),Violence and the politics of research. (pp. 23-45). New-York: Plenum press.
26. Zulaika, J.,(1982),Basque violence- metaphor and sacrament. Nevada: University of Nevada press.

קורות חיים.

• פרטים אישיים:

שם: קארינה טרטקובסקי ת"ז: 304425903
שנת לידה: 1977 ארץ: ברה"מ (לשעבר)
טלפון: 06-6338358 כתובת: הרברט סמואל 17/10
חדרה, מיקוד 38203

• השכלה וציוני דרך רלוונטיים:

יסודית: 1984-1990 ביה"ס היסודי, צ'רנוביץ (אוקראינה)
1990 - עליה לארץ
1990-1991 ביה"ס הממלכתי ארלוזורוב, חדרה
תיכונית: 1991-1995 ביה"ס תיכון עיוני, חדרה
1994 - התקבלתי למסלול העתודה האקדמית
במסלול קרימינולוגיה
אקדמית: 1995-1998 לימודי B.A. באוניברסיטת בר-אילן
1998 - סיום לימודי B.A. באוניברסיטת בר-אילן
מסלול לימודים:
קרימינולוגיה - ראשי
סוציולוגיה ואנתרופולוגיה - משני
צבאית: 1997- טירונות בנות, מה"כ 80
1998- גיוס לצה"ל. שירות בחיל מודיעין.
1998- 1999- קורס קצינות בסיסי, בהד 12.

• עבודה בתחום :

-1997-1999 עובדת כעוזרת מחקר של ד"ר משה

חזני, מחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

- 1999 שירות בצה"ל בחיל מודיעין

• עבודות מחקר :

- 1997 עבודת מחקר סמינריונית בנושא :

"טרור מדיני במהפכות : צרפת רוסיה ואיראן".

בהמלצת המחלקה, העבודה הוגשה לתחרות

"קרן ענבר לעבודות מחקר בנושא טרור"

בחסות המרכז למורשת מודיעין.

- 1998 עבודת מחקר סמינריונית בנושא :

"תעמולת החמאס - חקר רטוריקה"

- 1998 עבודת מחקר בנושא :

"ראשית הטרור ההתאבדותי - אנרכיסטים"

(העבודה בשלבי הכנה לפרסום, כחלק מעבודתי

כעוזרת מחקר)

הצהרה

הנני, טרטקובסקי קארינה, מצהירה בזאת, כי העבודה הנ"ל לא הוגשה בעבר לשם קבלת פרס או מילגה כלשהי.

העבודה הוגשה באוניברסיטת בר-אילן בתור עבודה סמינריונית בקורס "פוליטיקה וסטייה" של פרופ' ג'. קרומר במסגרת החובות לתואר ראשון במחלקה לקרימינולוגיה. עבודה זו זכתה בציון 90.

רשימת הממליצים:

1. ד"ר מלכה אלק, מחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.
3. פרופ' ג'ראלד קרומר, מחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

תודה

ברצוני להביע את תודתי למנחה הסמינריון, פרופ' גירלד קרומר, אשר סייע
ויעץ לי לאורך כל הדרך בכנת העבודה. הודות לו _